Ισότητα Των Φύλων

Αναζητώντας τη Δικαιοσύνη σε έναν Άνισο Κόσμο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ισότητα Των Φύλων
Αναζητώντας τη Δικαιοσύνη σε έναν Άνισο Κόσμο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Πνευματικά Δικαιώματα © UNRISD.
Σύντομα αποσπάσματα από αυτήν την δημοσίευση, εξαιρουμένων των απεικονίσεων, μπορούν να αναπαραχθούν χωρίς ειδική άδεια με την προϋπόθεση ότι θα αναφέρεται η πηγή.
Απευθυνθείτε στο UNRISD για την απόκτηση δικαιώματος αναπαραγωγής ή μετάφρασης.
Οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται στις δημοσιεύσεις του UNRISD, που είναι σύμφωνες με την πρακτική των Ηνωμένων Εθνών, και η παρουσίαση του υλικού σε αυτές, δεν υπαινίσσονται την έκφραση οποιασδήποτε γνώμης εκ μέρους του UNRISD σχετικά με το νομικό καθεστώς οποιασδήποτε χώρας, εδάφους, πόλεως ή περιοχής ή των δημόσιων αρχών της, ή σχετικά με την οροθέτηση των συνόρων ή των ορίων της.

Η ελληνική μετάφραση έγινε στο πλαίσιο του προγράμματος «Σπουδές Φύλου και ισότητας στις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες» του Παντείου Πανεπιστημίου (www.genderpanteion.gr).

Μετάφραση από τα αγγλικά: Μαρία Ψώρα
Επιμέλεια μετάφρασης : Λιλή Κουράκου (Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας)

Περιεχόμενα της έκθεσης

Κεφάλαιο 1 – Μετά από το Πεκίνο: Άνιση πρόοδος σε έναν ανόμοιο κόσμο

Η εμμονή των ανισοτήτων των φύλων · Το ανασχετικό πολιτικό περιβάλλον · Οι σοβαρές εκτιμήσεις του 2000

Η Έκθεση του UNRISD · Επαναφέροντας στο προσκήνιο το φύλο · Τι περιέχει σήμερα η ημερήσια διάταξη της πολιτικής: Επιπτώσεις στην ισότητα των φύλων · Ενισχύοντας τους δεσμούς μεταξύ της οικονομικής πολιτικής και της ισότητας των φύλων · Κινήματα γυναικών: Περπατώντας σε τεντωμένο σκοινί προς την αλλαγή

Μέρος 1 – Μακροοικονομία, ευημερία και ισότητα των φύλων

Κεφάλαιο 2 – Φιλελευθερισμός και άρση των ελέγχων: Ο δρόμος για την ισότητα των φύλων;

Φιλελευθερισμός και παγκοσμιοποίηση · Μακροοικονομικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης

Κεφαλαίο 3 – Φιλελευθερισμός, αγορές εργασίας και κέρδη των γυναικών: Μία μικτή εικόνα

Φιλελευθεροποιημένο εμπόριο και ρεύματα επενδύσεων · Αργή ανάπτυξη και οικονομικά αποτελέσματα της αστάθειας · Δημοσιονομική περικοπή δαπανών

Παγκόσμια οικονομική ενοποίηση και συμμετοχή των γυναικών στη λήψη αποφάσεων

Κεφάλαιο 4 – Διασφαλίζοντας τα επιτεύγματα των γυναικών: Η ανάγκη για μία ευρύτερη ημερήσια διάταξη πολιτικής

Δείκτες και μετρήσεις · Πρόοδος στην εξάλειψη του χάσματος ευημερίας μεταξύ των φύλων.

Μακροοικονομικές στρατηγικές για δίκαιη ανάπτυξη ανάμεσα στα φύλα.

Μέρος 2 – Γυναίκες, εργασία και κοινωνική πολιτική

Κεφάλαιο 5 – Η θηλυκοποίηση της εργασίας και η παράτυπη εργασία

Βορράς και Νότος: Σύγκλιση και ανταγωνισμός; · Απασχόληση γυναικών στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α.: Συνέχεια και αλλαγή

Απασχόληση γυναικών στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη: Κρίση και επιδείνωση.

Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική: Καθυστέρηση στην εκβιομηχάνιση και διαφοροποίηση- Παραοικονομία – Οργανώσεις άτυπα εργαζομένων

Κεφάλαιο 6 – Οι μεταβαλλόμενοι όροι της αγροτικής διαβίωσης

Οι επιπτώσεις του φιλελευθερισμού στην αγροτική φτώχεια · Οι επιδράσεις των οικονομικών μεταρρυθμίσεων στα φύλα

Ανιχνεύοντας την αλλαγή στις σχέσεις των φύλων

Κεφάλαιο 7 – Διασυνοριακή μετανάστευση εργατριών

Διεθνή μεταναστευτικά ρεύματα · Μεταβαλλόμενα «καθεστώτα μετανάστευσης»: Ποιος περνάει τα σύνορα; · Τρόποι εισόδου σε άλλη χώρα των εργαζομένων γυναικών

Διαστρωματωμένες αγορές εργασίας · Μετανάστριες εργαζόμενες στον κλάδο της υγείας

Κεφάλαιο 8 – Η αναζήτηση μίας νέας κοινωνικής πολιτικής

Φύλο: Ο «σιωπηλός όρος» · Ταξινόμηση/διαστρωμάτωση των φύλων και θεσμική αλλαγή

Προγράμματα για την καταπολέμηση της φτώχειας: «Στοχεύοντας» στις γυναίκες αλλά παραβλέποντας το φύλο;

Μέρος 3 – Γυναίκες στην πολιτική και στη δημόσια ζωή

Κεφάλαιο 9 – Γυναίκες σε δημόσια γραφεία: Ένα διογκούμενο κύμα

Προς ένα πλήθος με κρίση · Γιατί είναι απούσες οι γυναίκες; · Εκλογικά συστήματα και η συμμετοχή των γυναικών.

Θετικά μέτρα: Μεγεθύνοντας τους αριθμούς · Ο μύθος της εχθρότητας των ψηφοφόρων

Η παρουσία και η απόδοση των γυναικών στα δημόσια αξιώματα · Οι επεκτεινόμενοι και οι μεταβαλλόμενοι πολιτικοί ρόλοι των γυναικών

Η κινητοποίηση των γυναικών στα πολιτικά κόμματα και από αυτά · Αξιολογώντας την πολιτική αποτελεσματικότητα των γυναικών

Κεφάλαιο 10 – Η κινητοποίηση των γυναικών για την αναμόρφωση της δημοκρατίας

Γυναικεία κινήματα και φεμινιστική πολιτική · Η δέσμευση των γυναικών για εκδημοκρατισμό

Η αντίδραση των γυναικών στα θρησκευτικά και εθνικά κινήματα · Διεθνής δραστηριοποίηση των γυναικών

Κεφάλαιο 11 – Φύλο και «σωστή διακυβέρνηση»

Η μεταρρύθμιση της σύγχρονης διακυβέρνησης · Ισότητα των δύο φύλων και μεταρρύθμιση της διακυβέρνησης

Η υπευθυνότητα των δύο φύλων · Αναδιοργάνωση δημόσιων υπηρεσιών · Φύλο και κράτος δικαίου.

Ιδρύματα που ασχολούνται με την εκπροσώπηση των γυναικείων αναγκών

Κεφάλαιο 12 – Αποκέντρωση και ισότητα των φύλων

Η επικράτηση των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση · Εμπειρίες χωρών για θετικά μέτρα

Αντίδραση από τις παραδοσιακές αρχές · Θεσμικές καινοτομίες ευαίσθητες στο φύλο στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Κάνοντας δυνατό να ακουστούν οι φωνές των γυναικών · Η επίδραση των γυναικών στην λήψη τοπικών αποφάσεων

Πολιτική εκπροσώπηση: Η υπόσχεση για τις γυναίκες

Μέρος 4 – Φύλο, ένοπλες συγκρούσεις και αναζήτηση της ειρήνης

Κεφάλαιο 13 – Οι επιπτώσεις των συγκρούσεων στις γυναίκες.

Εχθροπραξίες και γυναίκες · Οι γυναίκες ως τα άμεσα θύματα του πολέμου · Οι γυναίκες ως συμμετέχουσες στον πόλεμο

Οι επιπτώσεις του πολέμου στις γυναίκες ως κοινωνικών παραγόντων; Γυναίκες και η αναζήτηση της ειρήνης

Κεφάλαιο 14 – Μετά από τη σύγκρουση: Γυναίκες, οικοδόμηση της ειρήνης και ανάπτυξη

Η συνέχιση της βίας και των σεξουαλικών επιθέσεων · Η μείωση «χώρου» και επιλογών

Ένταση μεταξύ γυναικών · Δυνατότητα για θετική αλλαγή · Διαφαινόμενες και πραγματικές ευκαιρίες

Η σταθμισμένη ανάλογα με το φύλο βιομηχανία της ειρήνης · Μακροοικονομικές και μακροκοινωνικές πολιτικές : Επιπτώσεις στις γυναίκες

Αγροτικές μεταρρυθμίσεις και αναδασμός - · Αστική απασχόληση · Υγεία, ευημερίας και εκπαίδευση

Τα δικαιώματα των γυναικών και η μεταπολεμική πολιτική αλλαγή · Αναζητώντας τη δικαιοσύνη για το βιασμό και τη σεξουαλική βία τον καιρό του πολέμου

Μεταπολεμική αναζήτηση της αλήθειας, συμφιλίωση, και ιστορίες γυναικών · Αστική και πολιτική συμμετοχή

Συμπεράσματα

Οικονομικός φιλελευθερισμός · Παγιώνοντας το φιλελευθερισμό; · Προς μια δίκαιη πολιτική για την ισότητα των φύλων.

Περίληψη

Μετά από το Πεκίνο: Άνιση πρόοδος σε έναν ανόμοιο κόσμο

Δέκα χρόνια μετά το Τέταρτο Παγκόσμιο Συνέδριο για τις γυναίκες στο Πεκίνο ένα σημαντικό ερώτημα που πολλές γυναικείες οργανώσεις σε όλο τον κόσμο θα έχουν να κάνουν είναι, πόσα έχουν επιτευχθεί κατά την προηγούμενη δεκαετία; Για εκείνους που ενδιαφέρονται για την ισότητα των φύλων, οι απαντήσεις είναι δύσκολο να δοθούν και είναι ασαφείς.

Έχουν υπάρξει ασφαλώς κάποια αξιοσημείωτα κέρδη για τις γυναίκες κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου: μεγαλύτερη παρουσία σε εκλεγμένες συνελεύσεις και κρατικά όργανα, κάποια σμίκρυνση της ψαλίδας ανάμεσα στα δύο φύλα στην εγγραφή μαθητών στα σχολεία στοιχειώδους, και σε μικρότερο βαθμό μέσης εκπαίδευσης, μεγαλύτερη παρουσία γυναικών στην αγορά εργασίας και στα εργατικά ρεύματα που διασχίζουν τα διεθνή σύνορα, και τέλος χαμηλότερα ποσοστά γονιμότητας.

Τέτοιες αλλαγές στη ζωή των γυναικών συνδέονται με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που συνοδεύουν την οικονομική ανάπτυξη, και δεν είναι απλά το υποπροϊόν της οικονομικής μεγέθυνσης. Σε πολλές περιπτώσεις η αλλαγή στην κοινωνική θέση των γυναικών έχει προκληθεί ή έχει επιταχυνθεί από κρατικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικές εξελίξεις. Τα κινήματα των γυναικών, τόσο τα εθνικά όσο και τα διεθνή, εκμεταλλεύθηκαν το αλλαγμένο πολιτικό κλίμα της δεκαετίας του '90 για να προωθήσουν τα δικαιώματα των γυναικών. Ένα από τα αξιοπρόσεκτα επιτεύγματα ήταν το ότι έφεραν στο επίκεντρο της συζήτησης σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο ζητήματα σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας και δικαιωμάτων, βίας κατά των γυναικών, και άνισης δύναμης στις σχέσεις των φύλων.

Η εμμονή στις ανισότητες των φύλων

Οι θετικές αυτές εξελίξεις πρέπει να αξιολογηθούν υπό το φως των συνεχιζόμενων ανισοτήτων ανάμεσα στα δύο φύλα, και ενός ελάχιστα ευνοϊκού οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος.

Παρά τη μεγαλύτερη αριθμητική παρουσία των γυναικών στον κόσμο της εργασίας και στην πολιτική, η μείωση αυτών των διαφορών, που αναφέρθηκαν εν συντομία, ανάμεσα στα δύο φύλα, κρύβει έντονες ασυμμετρίες και διαχωρισμούς, που θέτουν όρια στην πρόσβαση των γυναικών στο εισόδημα, στα κέντρα λήψης αποφάσεων και την εξουσία. Η μειούμενη γονιμότητα συνεχίζει να βελτιώνει τις ευκαιρίες που έχουν οι γυναίκες στα αναπαραγωγικά χρόνια της ζωής τους σε πολλές χώρες, αλλά σε κάποιες από αυτές έχει συνδεθεί επίσης με μια αύξηση στα τεχνητά υψηλά ποσοστά πληθυσμού αρένων σε σύγκριση με τα θήλεα, λόγω της μεροληπτικής συμπεριφοράς προς τα θήλεα. Σε γενικότερο επίπεδο, η αμφίβολη φύση των επιτευγμάτων των γυναικών γίνεται φανερή στην «θηλυκοποίηση» του εργατικού δυναμικού, όπου η πρόσβαση των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία έχει αυξηθεί στις περισσότερες χώρες, αλλά έχει συμπέσει με μια επιδείνωση στους όρους και τις συνθήκες εργασίας για πολλές.

Δεν υπάρχει μια μόνη εξήγηση για αυτά τα διαφορετικά φαινόμενα. Οι ανισότητες των δύο φύλων είναι βαθιά ριζωμένες σε όλες τις κοινωνίες, και αναπαράγονται μέσω ποικίλων πρακτικών και θεσμών, περιλαμβανομένων πολιτικών επεμβάσεων. Μια ερώτηση που τίθεται σε αυτήν την έκθεση είναι: ποια η συμβολή της αναπτυξιακής πολιτικής στο να δημιουργηθούν ευνοϊκοί ή δυσμενείς όροι για την επίτευξη μεγαλύτερης ισότητας των φύλων.

Το ανασχετικό πολιτικό περιβάλλον

Η νεοφιλελεύθερες οικονομικές αντιλήψεις που κυριάρχησαν στις αρχές της δεκαετίας του '80, επικεντρώθηκαν στη δημοσιονομική αυστηρότητα, και την ενίσχυση των ιδιωτικών περιουσιακών δικαιωμάτων και των κερδοσκοπικού χαρακτήρα αγορών, και απαίτησαν τη συρρίκνωση του κράτους. Ενώ ο πληθωρισμός τέθηκε υπό έλεγχο σε πολλές χώρες, η σταθερότητα τιμών επιτεύχθηκε σε βάρος της ανάπτυξης και της δημιουργίας θέσεων εργασίας. Οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις και η οικονομική αστάθεια έγιναν συχνότερες, και οι εισοδηματικές ανισότητες διευρύνθηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ελλείψει επαρκών μηχανισμών ασφάλειας, η οικονομική φιλελευθεροποίηση άσκησε μεγάλη πίεση στους πόρους ζωής των νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα. Σε συνθήκες οικονομικών δυσκολιών, γυναίκες χαμηλών εισοδημάτων άρχισαν όλο και περισσότερο να εμφανίζονται ως οικονομικώς ενεργά άτομα σε εργασίες εκτός σπιτιού, ως περιστασιακοί αγροτικοί εργάτες, στην ήδη κορεσμένη αστική παραοικονομία, αλλά και ως μετανάστριες.

Εν τω μεταξύ, η έρπουσα εμπορευματοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα στα πλαίσια της πανδημίας του ιού HIV (AIDS), είχε ως αποτέλεσμα το ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια των φτωχότερων οικογενειών έπαιρναν το μεγαλύτερο βάρος της φροντίδας του σπιτιού στους ώμους τους.

Η κοινωνική κρίση που συνέχισε να πλήττει πολλά μέρη του κόσμου εκφράστηκε πολύ δραματικά με κοινωνικό αναβρασμό και πολιτική αναταραχή, περιλαμβανομένης της έκρηξης και συνέχισης εμφύλιων πολέμων, φαινόμενα για τα οποία η βαθύτερη οικονομική και κοινωνική δυσπραγία αποτελούν δυναμική αιτία. Σε τέτοιες ζώνες ανασφάλειας και γενικευμένης βίας, λίγοι αποφεύγουν τις καταστρεπτικές συνέπειες του πολέμου, ανεξάρτητα από το αν είναι ή όχι ενεργά εμπλεκόμενοι στις εχθροπραξίες.

Επαναφέροντας στο προσκήνιο το φύλο

Η αναλυτική προσέγγιση που αναπτύσσεται στην έκθεση αυτή παίρνει σαν δεδομένο ότι οι κοινωνίες, οι κοινωνικές σχέσεις, οι οικονομίες και οι δομές εξουσίας περιέχουν βαθειά χαραγμένες διακρίσεις φύλου, όπως και κοινωνικές, εθνικές και φυλετικές διακρίσεις.

Οι ανισότητες οι βασισμένες στο φύλο είναι ένα κυρίαρχο χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των κοινωνιών. Αποτελούν το προϊόν των κοινωνικά δομημένων σχέσεων εξουσίας, κανόνων και πρακτικών.

Ενώ υπάρχει αυξανόμενη ανησυχία όσον αφορά την ανισότητα των φύλων σε ορισμένους τομείς – ειδικά στο ενδοοικογενειακό επίπεδο, καθώς και στη σφαίρα των νόμων, όπου οι «παραδόσεις» και τα «έθιμα» παίζουν σημαντικό ρόλο – η προσοχή που δίνεται στα ζητήματα φύλου στη δημόσια πολιτική είναι συχνά επιλεκτική. Η σιωπή που αυτό συνεπάγεται και οι παραλείψεις που γίνονται είναι αποκαλυπτικές: παραδείγματος χάριν, οι αγορές και οι μακροοικονομικές ροές (εμπόριο, κεφάλαια) δεν υπόκεινται πάντα σε ανάλυση φύλου, διότι υποτίθεται ότι αυτά είναι κατ' ανάγκη ευνοϊκά και ουδέτερα για το φύλο. Εντούτοις, η έκθεση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτό δεν αληθεύει ούτε στην οικονομία ούτε στην οικογένεια. Και τα κράτη, οι κοινότητες, τα πολιτικά κόμματα αλλά και τα «προοδευτικά» κοινωνικά κινήματα δεν λειτουργούν κατ' ανάγκη με τρόπους ουδέτερους για το φύλο.

Η έκθεση αυτή αναλύει κατά ένα μεγάλο μέρος τις κοινωνικές σχέσεις, και ιδιαίτερα τις σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα, μέσα από ένα ευρύ φάσμα θεσμών. Στο επίκεντρο, πάντως, είναι οι γυναίκες, σε διάκριση από την κοινωνική τάξη, τη φυλή, την εθνικότητα και την κάστα. Είναι σημαντικό να κρατηθεί το επίκεντρο στις γυναίκες, εν όψει των πρόσφατων αλλαγών στη σκέψη (και τη γλώσσα) τόσο στις γραφειοκρατίες της ανάπτυξης όσο και σε ορισμένες περιπτώσεις ακαδημαϊκής έρευνας, οι οποίες μερικές φορές έχουν επιπόλαια αγνοήσει τη συνεχή σημασία της υποταγής των γυναικών. Αυτό δεν υπονοεί ότι οι άνδρες ευνοούνται πάντα, ακόμα κι αν αυτό ισχύει, σε σύγκριση με τις γυναίκες. Οι ανδροστρεφείς αντιλήψεις μπορεί να είναι αντιπαραγωγικές ή ακόμα και καταστρεπτικές για τους άνδρες, και ενώ οι άνδρες είναι κυρίως οι δράστες της βίας, τόσο της ενδοοικογενειακής όσο και της δημόσιας, είναι επίσης και τα κύρια θύματα της βίας έξω από το σπίτι.

Η έμφαση στην υποταγή των γυναικών δεν υπονοεί μια στατική εικόνα αμετάβλητων σχέσεων των δύο φύλων, και είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η ιεραρχία των φύλων αλλάζει συνεχώς καθώς τα παλαιότερα σχήματα διαλύονται και αναδημιουργούνται.

Τί περιέχει σήμερα η ημερήσια διάταξη της πολιτικής: Επιπτώσεις στην ισότητα των φύλων

Το πολιτικό πλαίσιο των τελευταίων χρόνων έχει παρουσιάσει κάποιες νέες ευκαιρίες, καθώς και προκλήσεις, για την επίτευξη

της ισότητας των φύλων και για τα δικαιώματα των γυναικών. Το γεγονός ότι κοινωνικές πολιτικές και μεταρρυθμίσεις «καλής διακυβέρνησης» βρίσκονται τώρα ψηλά στην ημερήσια διάταξη για την πολιτική ανάπτυξης. φαίνεται να προσφέρει ένα καλό σημείο εισόδου για την εξέταση των ανισοτήτων των φύλων ως προς την πρόσβαση σε πόρους και υπηρεσίες, και τις συνδεόμενες με το φύλο αδυναμίες και ανευθυνότητες του κράτους.

Η κυρίαρχη τώρα πολιτική - γνωστή ως «συναίνεση μετά την Ουάσιγκτον» (post- Washington consensus) - διατηρεί εν τούτοις μερικά από τα βασικά στοιχεία της οικονομικής ορθοδοξίας, που συμπληρώνονται από την ημερήσια διάταξη «καλής διακυβέρνησης» της δημοκρατίας, τη «συμμετοχή» και την «κοινοτική ιδιοκτησία». Πίσω από την φανερή συναίνεση που ενισχύεται από ένα κοινό λεξιλόγιο της «φτώχειας» και της «κοινωνικής προστασίας», συγκρουόμενες αντιλήψεις κοινωνικής πολιτικής αμιλλώνται για να τραβήξουν την προσοχή, βασιζόμενες σε διαφορετικές αξίες, προτεραιότητες και αντιλήψεις περί κρατικής ευθύνης. Ομοίως, ενώ μια ευρεία αντίληψη της ημερήσιας διάταξης περί «καλής διακυβέρνησης» θα ασπαζότανε την πολιτική φιλελευθεροποίηση και τα ανθρώπινα δικαιώματα, και θα χειριζότανε τα προβλήματα της κοινωνικής ανισότητας ως μέρος της θεμελιώδους δέσμευσης για τη δημοκρατία, κάποιοι ασκούν κριτική υποστηρίζοντας ότι τέτοιες κυβερνητικές μεταρρυθμίσεις στην πραγματικότητα κυριαρχούνται από την επιβολή αφηρημένων και χωρίς διάκριση σχεδιαγραμμάτων για θεσμική μεταρρύθμιση. Αυτό τείνει να αποκλείσει την ισότητα των φύλων.

Εντούτοις κάποιες κυβερνητικές μεταρρυθμίσεις, ιδιαίτερα η αποκέντρωση της πολιτικής δύναμης σε τοπικές κυβερνητικές αρχές και σε δήμους, φαίνεται να έχει διευκολύνει την πολιτική αντιπροσώπευση των γυναικών σε τοπικό επίπεδο, με δυνατότητες να έχουν ευνοϊκή επίδραση στην πολιτική. Τέτοια θετικά αποτελέσματα μπορεί να είναι δύσκολο να επιτευχθούν εκεί όπου τα παραδοσιακά πατριαρχικά συστήματα σε τοπικά επίπεδα ανθίστανται στην ενεργό παρουσία των γυναικών στις τοπικές δομές εξουσίας.

Πράγματι, ένα φαινόμενο που ανακύπτει με ιδιαίτερη ένταση τα τελευταία χρόνια είναι αυτό των «πολιτικών ταυτότητας», ιδιαίτερα υπό μορφή κινημάτων που δραστηριοποιούνται γύρω από εθνικές, φυλετικές και θρησκευτικές ταυτότητες. Ενώ έχουν υπάρξει εντάσεις ανάμεσα σε διάφορες εκδοχές αιτημάτων και αντιλήψεων που βασίζονται στην ταυτότητα όσον αφορά την ισότητα των φύλων, αυτές δεν είναι κατ' ανάγκη ασυμβίβαστες. Ορισμένες όμως ισχυρές επιθέσεις εναντίον των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των γυναικών έχουν προέλθει από την αναβίωση των θρησκευτικών ταυτοτήτων που περιλαμβάνουν τον ισχυρισμό των «παραδοσιακών» ρόλων και συστημάτων εξουσίας των φύλων. Οι «παραδόσεις» και τα θρησκευτικά δόγματα που επικαλούνται ορισμένα από τα κινήματα αυτά μπορεί να μην είναι ούτε παραδοσιακά ούτε αυθεντικά, αλλά αντιθέτως να έχουν δημιουργηθεί πρόσφατα για να εξυπηρετήσουν πολιτικούς σκοπούς.

Ενισχύοντας τους δεσμούς μεταξύ της οικονομικής πολιτικής και της ισότητας των φύλων

Ένας κόσμος στον οποίο το κυρίαρχο πολιτικό πρότυπο τείνει να κάνει βαθύτερη την κοινωνική και οικονομική ανισότητα και να ενισχύσει την περιθωριοποίηση, στον οποίο η ανακατανομή δεν έχει καμία θέση, και στον οποίο οι κυβερνήσεις κάνουν συμβιβασμούς εις βάρος των συμφερόντων των πολιτών τους προκειμένου να εξυπηρετήσουν παγκόσμιες δυνάμεις, είναι απίθανο να είναι ένας κόσμος που εξασφαλίζει ισότητα των φύλων. Για αυτό τον λόγο, οι ακτιβιστές των γυναικείων δικαιωμάτων αφιερώνουν όλο και περισσότερο την προσοχή και τη δράση τους στις ευρύτερες δομές της παγκόσμιας εξουσίας και την εξέλιξη των προβλημάτων της παγκόσμιας αδικίας που σχετίζονται με τις μακροοικονομικές τάσεις. Η παγκόσμια οικονομική δικαιοσύνη είναι επίσης ένα κεντρικό ζήτημα για την επίτευξη της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας και των δικαιωμάτων των γυναικών. Παρ' όλα αυτά το να φέρει κανείς στο επίκεντρο της προσοχής αυτών που διαμορφώνουν την πολιτική την αλληλεξάρτηση μεταξύ της παγκόσμιας οικονομικής δικαιοσύνης και της δικαιοσύνης των φύλων, δεν είναι εύκολη υπόθεση, και ακόμη και αν επιτευχθεί, απαιτείται μεγάλη προσπάθεια για να γίνει μία αλλαγή πολιτικής ευαίσθητη στο πρόβλημα των φύλων.

Επιπλέον, το παγκόσμιο πολιτικό περιβάλλον στο οποίο η οικονομική δικαιοσύνη και η δικαιοσύνη των φύλων πρέπει να συζητηθούν, είναι λιγότερο ευνοϊκό τα τελευταία χρόνια. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα ζητήματα των γυναικών, και όλο το πολύπλευρο πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιήθηκαν τα κέρδη της δεκαετίας του '90, έχουν αποδυναμωθεί από την τρέχουσα παγκόσμια

πολιτική κρίση που έχει προκληθεί από την τρομοκρατία, το μιλιταρισμό, τον πόλεμο και τη μονομέρεια. Για να μην υποχωρήσει κι' άλλο η δικαιοσύνη των φύλων από το προσκήνιο, τα κινήματα των γυναικών θα χρειαστούν νέες συμμαχίες με κυβερνητικούς θεσμούς, κοινωνικά κινήματα και πολιτικά κόμματα.

ΜΕΡΟΣ 1: ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Φιλελευθερισμός και άρση των ελέγχων: Η δρόμος για την ισότητα των φύλων;

Οι νεοφιλελεύθερες μακροοικονομικές πολιτικές και οι συναφείς πολιτικές της εσωτερικής άρσης των ελέγχων έχουν ακολουθηθεί ευρέως στον αναπτυσσόμενο κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες. Έχουν τις ρίζες τους στην πεποίθηση ότι η ελάχιστη κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομία και η μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στο κίνητρο του κέρδους και την ελευθερία των αγορών οδηγούν σε μια πιο αποτελεσματική κατανομή των οικονομικών πόρων, σε υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, σε πιο εκτεταμένη ανάπτυξη, σε ταχύτερα αυξανόμενο εισόδημα, με επακόλουθο την υποχώρηση της φτώχειας και της ανισότητας. Το συμπέρασμα που βγαίνει απ' αυτά είναι ότι οι γυναίκες θα επωφεληθούν εξ ίσου, και ότι η μεγαλύτερη πρόσβαση σε θέσεις εργασίας, στο εισόδημα και στην εκπαίδευση μπορούν να οδηγήσουν στη μεγαλύτερη ισότητα των φύλων.

Εντούτοις, οι αναλύσεις σε βάθος και οι αυξανόμενες εμπειρικές αποδείξεις παρέχουν πενιχρή υποστήριξη για μια τέτοια προοπτική. Αυτή η πολιτική προσέγγιση δεν έχει δημιουργήσει ένα περιβάλλον που να βελτιώνει την ευημερία των γυναικών, να εξουδετερώνει τις προκαταλήψεις του φύλου και να μικραίνει το χάσμα ανάμεσα στα φύλα όσον αφορά στις βασικές δυνατότητες, τις ευκαιρίες και την πρόσβαση σε πόρους. Ούτε έχει επιφέρει μια δικαιότερη κατανομή μεταξύ γυναικών και ανδρών της απλήρωτης εργασίας και των δαπανών για τη φροντίδα της οικογένειας και την ανατροφή των παιδιών.

Πράγματι, ο νεοφιλελευθερισμός έχει αποδειχθεί πολύ αναποτελεσματικός, ακόμη και με τους δικούς του όρους. Οι αυστηρές νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές έχουν συγκρατήσει γενικά τον πληθωρισμό, αλλά αυτό έχει επιτευχθεί με κόστος τους μειωμένους ρυθμούς ανάπτυξης στις περισσότερες περιοχές (και ιδιαίτερα στις φτωχότερες χώρες), τις περιορισμένες διαρθρωτικές αλλαγές, και την αργή ή αρνητική αύξηση της απασχόλησης. Η φιλελευθεροποίηση των διεθνών κινήσεων κεφαλαίου έχει οδηγήσει σε αυξανόμενη χρηματοοικονομική και οικονομική αστάθεια, και σε συχνότερες και σοβαρές οικονομικές κρίσεις. Πολλές χώρες υπέστησαν δημοσιονομικές πιέσεις, ως αποτέλεσμα της μείωσης του εμπορίου και των φόρων που σχετίζονται με χρηματοοικονομικές κινήσεις και της μείωσης των ποσοστών φόρων επί του κεφαλαίου. Αυτά έχουν συμβάλει πολλές φορές σε μια μείωση των κρατικών δαπανών ως μερίδιο του ΑΕΠ. Σε πολλές περιπτώσεις, οι περικοπές δαπανών έχουν επικεντρωθεί στις δαπάνες κεφαλαίου που έχουν επιπτώσεις στην υποδομή, και σε άλλες, έχουν περικοπεί οι δαπάνες για την υγεία, την εκπαίδευση, την κοινωνική πολιτική και την κοινωνική ασφάλεια.

Επιπλέον, στις περισσότερες χώρες υπήρξε μικρή μείωση της εσωτερικής εισοδηματικής ανισότητας, και υπήρξε εκτεταμένη αύξηση της φτώχειας. Οι δείκτες των τάσεων της ανθρώπινης ανάπτυξης, της φτώχειας και της ανισότητας αμφισβητούν την ικανότητα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών να δημιουργήσουν κοινωνική ανάπτυξη, είτε όσον αφορά τη σταθερή αύξηση του ΑΕΠ, είτε τα βελτιωμένα πρότυπα υγείας και ανθρώπινης ασφάλειας.

Συμπέρασμα: Τα προβλεπόμενα οφέλη της μεγαλύτερης οικονομικής ανάπτυξης και της μείωσης της φτώχειας δεν έχουν υλοποιηθεί, και ακριβώς σε μία εποχή που η αποτελεσματική κοινωνική προστασία είναι αναγκαία περισσότερο από ποτέ, η ικανότητα των κυβερνήσεων να παρέχουν δημόσιες υπηρεσίες και κοινωνική προστασία έχει σε μεγάλο βαθμό ατονήσει.

Αντίθετα, εντούτοις, ορισμένες ασιατικές χώρες που ακολούθησαν πολιτικές ελέγχου των αγορών αντί να τις φιλελευθεροποιήσουν πλήρως επιδιώκοντας βιομηχανική ανάπτυξη, έχουν καταφέρει να έχουν σημαντική επιτυχία όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση, την ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, ενώ έχουν σημειώσει πολύ περισσότερες επιτυχίες στην προώθηση μερικών πτυχών της ευημερίας των γυναικών από ότι χώρες που ακολουθούν το νεοφιλελεύθερο δρόμο, δεν έχουν κατα-

φέρει να πραγματοποιήσουν σημαντική πρόοδο καθολικά στο θέμα της ισότητας των φύλων.

Φιλελευθεροποίηση, αγορές εργασίας και κέρδη των γυναικών: Μια μικτή εικόνα

Στο όλο και περισσότερο ανταγωνιστικό παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον υπό καθεστώς φιλελευθεροποίησης, μια στρατηγική ανάπτυξης που δίνει έμφαση σε παραγωγή εντάσεως εργασίας και προσανατολισμένη προς τις εξαγωγές, είτε στο βιομηχανικό, είτε στο γεωργικό τομέα είτε πιο πρόσφατα στον τομέα των υπηρεσιών, έχει εντείνει τις προσπάθειες των εταιριών να προσλαμβάνουν εργατικό δυναμικό με το χαμηλότερο δυνατό κόστος. Οι χαμηλότερες αμοιβές των γυναικών τις έχουν καταστήσει μια ελκυστική πηγή εργασίας, και το αποτέλεσμα είναι μια αύξηση στο επίπεδο και μερίδιο της αμειβόμενης γυναικείας απασχόλησης σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, που είναι συχνά άμεσα ή έμμεσα συνδεμένη με πολυεθνικές επιχειρήσεις.

Εντούτοις, στοιχεία για βελτιώσεις στην ευημερία των γυναικών και στην ισότητα των φύλων που να προέρχονται από τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και του FDI παρουσιάζουν μια μικτή εικόνα. Πράγματι, η ανάλυση δείχνει μια σύμπτωση μεταξύ των ρόλων των φύλων (που σχετίζεται με πρότυπα που υποβιβάζουν την αμειβόμενη γυναικεία εργασία σε δευτερεύουσας σημασίας, μετά τις φροντίδες για το σπίτι και την οικογένεια), του διαχωρισμού των θέσεων εργασίας κατά κλάδο παραγωγής, και των αναγκών των επιχειρήσεων σε ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον.

Σε μερικές περιπτώσεις η αμοιβή και οι συνθήκες εργασίας των γυναικών είναι καλύτεροι σε επίσημες εργασίες στον τομέα των εξαγωγών απ' ότι σε άλλους τομείς της οικονομίας, αλλά πολλές εργασίες είναι επισφαλείς και αδιέξοδες. Η δουλειά των γυναικών με υπεργολαβία, συμπεριλαμβανομένης της δουλειάς στο σπίτι, είναι εξίσου αν όχι περισσότερο επισφαλής και γίνεται κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες. Ούτε και τα κέρδη από την απασχόληση αυτή των γυναικών είναι πάντα σταθερά, όπως αποδεικνύεται από τη μείωση των ποσοστών των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία στον μεταποιητικό τομέα σε πολλές χώρες. Οι γυναίκες που χάνουν την εργασία στους στις διεθνώς μετακινούμενες παραγωγικές δραστηριότητες εντάσεως εργασίας, αντιμετωπίζουν δυσκολία στο να βρουν απασχόληση σε βιομηχανικές επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου που μπορεί να τις αντικαταστήσουν. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός από φτηνές εισαγωγές έχει οδηγήσει στην μείωση των τοπικών μεταποιητικών θέσεων εργασίας.

Επιπρόσθετα, η εμμονή στον αντιπληθωρισμό στις μακροοικονομικές πολιτικές, που οδηγεί σε βραδεία ανάπτυξη και ύφεση, είχε σοβαρότερο αντίκτυπο για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες. Π.χ., τα επίπεδα ανεργίας των γυναικών είναι συχνά υψηλότερα από ότι των ανδρών. Ακόμα, περισσότερες γυναίκες από ότι άνδρες βρίσκονται στην αυτοαπασχόληση ή στο μεροκάματο στην παραοικονομία

Οι συνθήκες αυτές απασχόλησης που αντιμετωπίζει η πλειοψηφία των γυναικών καθιστούν διαρθρωτικά δύσκολη την αύξηση του γυναικείου ημερομισθίου και το κλείσιμο της ψαλίδας στις αμοιβές των δύο φύλων. Πράγματι, μελέτες των ταχέως αναπτυσσόμενων ασιατικών οικονομιών δείχνουν ότι η αύξηση των εξαγωγών των μεταποιητικών κλάδων εντάσεως εργασίας και η οικονομική ανάπτυξη, ήταν ταχύτερες σε εκείνες τις χώρες που είχαν τη μεγαλύτερη διαφορά αμοιβής λόγω φύλου. Ακόμη και σε μερικές από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες ασιατικές οικονομίες, το μέρος του χάσματος της μισθολογικής διαφοράς που οφείλεται σε διακρίσεις δεν έχει μειωθεί στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Οι χρηματοοικονομικές και οικονομικές κρίσεις που δημιουργούνται από πολιτικές που προωθούν ελεύθερες ροές κεφαλαίου έχει βρεθεί ότι ασκούν διαφορετική επίδραση σε γυναίκες και σε άνδρες εργαζομένους. Κατά τη διάρκεια της κρίσης του 1997 στην Ανατολική Ασία, οι γυναίκες ήταν συχνά οι πρώτες που έχαναν τις εργασίες τους, λόγω των λιγότερο ασφαλών συνθηκών απασχόλησης αλλά και εξαιτίας διακρίσεων βασισμένων στην προκατάληψη «ο άνδρας κερδίζει το ψωμί».

Δημόσια έξοδα: Μια σανίδα σωτηρίας για τις γυναίκες;

Οι περιορισμοί στα δημόσια έξοδα ως αποτέλεσμα των δημοσιονομικών πιέσεων έχουν ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στις γυναίκες. Η στατική ή μειωμένη κρατική δαπάνη για υποδομή και δημόσιες υπηρεσίες επιβαρύνει ιδιαίτερα τις γυναίκες, δεδομένου ότι αυτές είναι κυρίως υπεύθυνες για την διαχείριση του σπιτιού και την μη αμειβόμενη εργασία της φροντίδας των μελών της οικογέ-

νειας. Υπό κανονικές συνθήκες, η οικογένεια λειτουργεί ως υποκατάστατο δικτύου ασφάλειας ή σαν τελευταίο καταφύγιο, με τις γυναίκες να φέρουν το μεγαλύτερο φορτίο, φτάνοντας στα όρια της αντοχής τους για να μοιράσουν το χρόνο και την ενέργειά τους ανάμεσα στην αμειβόμενη και τη μη αμειβόμενη εργασία. Αυτή η κατάσταση όμως επιδεινώνεται σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Αυτό έχει τόσο βραχυπρόθεσμο όσο και μακροπρόθεσμο κόστος για τις γυναίκες καθώς και για την αποτελεσματικότητα σε ατομικό και ευρύτερο επίπεδο.

Για να αυξηθούν οι ικανότητες των γυναικών, που θα τους έκαναν δυνατή την πρόσβαση σε ευρύτερους τομείς της αγοράς εργασίας, είναι αναγκαίο η κρατική δαπάνη για την υγεία και την εκπαίδευσή να αυξηθεί. Υπάρχει επίσης ανάγκη για μεγαλύτερες κρατικές δαπάνες σε μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας που καλύπτουν και το γυναικείο εργατικό δυναμικό, καθώς αυτό επηρεάζεται ιδιαίτερα από την αβεβαιότητα της απασχόλησης που προκαλείται από την οικονομική αστάθεια, τα υψηλά ποσοστά εναλλαγής του προσωπικού (απολύσεις-προσλήψεις) στις όλο και ελαστικότερες αγορές εργασίας, και την υπεροχή των γυναικών στην άτυπη εργασία. Ανακεφαλαιώνοντας, η ανάγκη να προστατεύσει το κράτος όλους τους πολίτες του, γυναίκες και άνδρες, από τις ιδιοτροπίες της αγοράς, είναι κρίσιμος παράγοντας σε ένα ανοικτό, ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών για δημοσιονομικούς και άλλους λόγους έχει επίσης σημαντικό βραχυπρόθεσμο και πιθανόν και μακροπρόθεσμο κόστος για τις γυναίκες. Η καθιέρωση από την κυβέρνηση καταβολής τιμήματος από το χρήστη δεν έχει επιφέρει κάποια κοινωνικά ικανοποιητική λύση, ιδιαίτερα για τις γυναίκες. Οι γυναίκες συχνά φέρουν το βάρος του να διαχειρίζονται τους προϋπολογισμούς των νοικοκυριών τους με μικρότερο εισόδημα και με λιγότερες απαραίτητες υπηρεσίες, και τα προγράμματα εξαίρεσης βρέθηκε ότι δεν αποδίδουν στην πράξη.

Διασφαλίζοντας τα επιτεύγματα των γυναικών: Η ανάγκη για μια ευρύτερη ημερήσια διάταξη πολιτικής

Πέραν του να εντοπίζουμε τις τάσεις για την ευημερία των γυναικών, είναι αναγκαίο να αξιολογήσουμε τις αλλαγές στη θέση τους σχετικά με τους άνδρες. Αυτό επειδή τα χάσματα επηρεάζουν, αλλά και απεικονίζουν τη δυναμική της εξουσίας, που από μόνη της έχει τη δυνατότητα για θετικές αλλαγές στη διαδικασία κατανομής πόρων και ικανοτήτων. Είναι σημαντικό να αξιολογήσουμε κατά πόσον τα χάσματα ευημερίας ανάμεσα στα δύο φύλα έχουν αλλάξει τόσο στις γρήγορα αναπτυσσόμενες όσο και στις αργά αναπτυσσόμενες οικονομίες, χρησιμοποιώντας ένα ευρύ φάσμα δεικτών αντί της μέτρησης σε χρήμα του εισοδήματος κατά κεφαλήν.

Ενώ υπήρξε κάποια μείωση του χάσματος που υπάρχει ανάμεσα στα δύο φύλα, υπάρχουν κάποιες αξιοσημείωτες εξαιρέσεις αλλά και αντιστροφές, που δείχνουν ότι οι θετικές αλλαγές δεν είναι απαραιτήτως σταθερές ή μόνιμες. Ομοίως, η μείωση του χάσματος απαιτεί επίσης προσεκτική εξέταση, καθώς αυτό μπορεί να αντανακλά μια μείωση των επιτεύξεων των ανδρών. Οι θετικές τάσεις στις ικανότητες των γυναικών, εντούτοις, μεταφράζονται αυτομάτως σε μεγαλύτερες ευκαιρίες για τις γυναίκες. Π.χ. στις αργά αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπου οι θέσεις εργασίας είναι δυσεύρετες, οι νόρμες του φύλου παίζουν μεγάλο ρόλο στο να εξασφαλίσουν ότι οι άνδρες έχουν μεγαλύτερη επιτυχία στη διεκδίκηση θέσεων εργασίας από ότι οι γυναίκες.

Η ισότητα των φύλων είναι απίθανο να επιτευχθεί χωρίς την ενδυνάμωση των γυναικών. Αλλά η παρουσία απλώς γυναικών μόνο στα νομοθετικά σώματα δεν μεταφράζεται κατ' ανάγκη σε οικονομικές πολιτικές ευνοϊκές για τις γυναίκες. Η εισαγωγή της φαινομενικά πιο συμμετοχικής προσέγγισης στη διαμόρφωση στρατηγικών ανάπτυξης μέσω των Μελετών Στρατηγικής για τη Μείωσης της Φτώχειας (PRSPs), στην οποία προβλέπονται διαβουλεύσεις με ένα ευρύ φάσμα αντιπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών, δεν έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματικός τρόπος για την ενδυνάμωση των γυναικών. Μεταξύ των σοβαρότερων λόγων αποτυχίας είναι το χαμηλό επίπεδο διαβουλεύσεων με τις γυναικείες οργανώσεις, και συχνά το ότι δεν λαμβάνεται υπ' όψη η ανάλυση του φύλου στη διάγνωση της φτώχειας. Γενικά, το φύλο δεν αποτελεί ένα από τα θέματα με τα οποία καταπιάνεται η μακροοικονομική και αναπτυξιακή ανάλυση, ούτε εμφανίζεται στα κεφάλαια των PRSPs τα σχετικά με τη συνιστώμενη στρατηγική μείωσης της φτώχειας, την κατανομή των πόρων, ή τον έλεγχο και την αξιολόγηση.

Ποιες μακροοικονομικές στρατηγικές θα προωθούσαν καλύ-

τερα τη δίκαιη από πλευράς φύλου ανάπτυξη που, εκτός από του να ενισχύουν τις ικανότητες των γυναικών και τις ευκαιρίες τους να κερδίζουν τα αναγκαία για τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους, και να βελτιώνουν την ευημερία τους σχετικά με τους άνδρες, θα βελτίωναν επίσης τη διαπραγματευτική δύναμή τους μέσα στην οικογένεια καθώς και σε άλλους κοινωνικούς θεσμούς; Σε γενικές γραμμές, θα ήταν λογικό να αναμένει κανείς ότι τέτοιες βελτιώσεις θα επιτυγχάνονταν πιθανότατα όταν θα υπήρχε μία σχετικά γρήγορη οικονομική ανάπτυξη, μακροοικονομική σταθερότητα, ένα ευνοϊκό εξωτερικό οικονομικό περιβάλλον, μεγαλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης, αναδιανεμητική φορολογία και δημόσιες δαπάνες, κοινωνική πολιτική που θα αφορούσε και τις γυναίκες.

Φεμινιστές οικονομολόγοι συμφωνούν με ετερόδοξους οικονομολόγους στον προσδιορισμό των συστατικών ενός πακέτου εναλλακτικής μακροοικονομικής πολιτικής και των σχετικών πολιτικών που θα παρείχαν στις αναπτυσσόμενες χώρες ένα ευρύτερο φάσμα εργαλείων πολιτικής, και θα τους έδιναν μεγαλύτερο πεδίο δράσης για την προσαρμογή της πολιτικής τους στις δικές τους ιδιαίτερες συνθήκες. Εντούτοις αναγνωρίζουν ότι, αν και απαραίτητες, οι αλλαγές στη μακροοικονομική πολιτική δεν είναι ικανοποιητικές.

Ο βαθμός στον οποίο οι μακροοικονομικές πολιτικές προωθούν την ισότητα των φύλων δεν εξαρτάται μόνο από τη δυνατότητά τους να ενισχύσουν την οικονομική ανάπτυξη. Οι επιπτώσεις της οικονομικής ανάπτυξης διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο, καθώς η ανάπτυξη λειτουργεί μέσα από διάφορους τύπους αγορών, μέσα από τη κατανομή πόρων ενδοοικογενειακά, και μέσω των δημόσιων εξόδων. Κάθε ένα από τα τελευταία αυτά στοιχεία υπόκειται στη διαπεραστική επιρροή κοινωνικών κανόνων σχετικά με τους ρόλους και τα δικαιώματα των γυναικών. Ως εκ τούτου οι ικανότητες των γυναικών και των ανδρών, η πρόσβασή τους σε πόρους όπως ο χρόνος, η γη, η πίστωση και το εισόδημα, και η δυνατότητά τους να εξασφαλίσουν κοινωνική ασφάλιση, διαφέρουν. Π.χ. σε σχέση με το εισόδημα που κερδίζουν, στην επίδραση των μακροοικονομικών πολιτικών μεσολαβεί ένα σύστημα διαχωρισμού της εργασίας ανάλογα με το φύλο, ακόμα και όταν άνδρες και γυναίκες είναι στο ίδιο επίπεδο από πλευράς προσόντων εκπαίδευσης, δεξιοτήτων και ελέγχου κεφαλαιουχικών αγαθών. Αυτό σημαίνει ότι από μόνη της η οικονομική πολιτική είναι απίθανο να επιφέρει την ισότητα των δύο φύλων.

Επομένως, για να υπάρξει ουσιαστική βελτίωση σε βασικές πτυχές της ευημερίας των γυναικών και περισσότερη ισότητα φύλων, είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων ειδικά σχεδιασμένων για να απευθύνονται στις ανισότητες λόγω φύλου και τα εμπόδια που υπάρχουν. Απαιτούνται επίσης συντονισμένες προσπάθειες για να εκλείψουν τα πρότυπα και να εξαλειφθούν οι διακρίσεις που ευθύνονται για την εμμονή της διαφοροποίησης των φύλων στην αγορά εργασίας. Απαιτούνται συγκεκριμένες πολιτικές για να εκλείψουν τα δομικά εμπόδια και να μπορέσουν οι γυναίκες να επωφεληθούν από τις όλο και μεγαλύτερες ευκαιρίες που προσφέρει η αγορά εργασίας. Ειδικά, εμπόδια όπως η σχετική έλλειψη μόρφωσης και κατάλληλων δεξιοτήτων, και, πράγμα πολύ σημαντικό, οι σχετικά μεγαλύτερες ευθύνες τους στην παροχή δωρεάν φροντίδας.

Επίσης, για να μπορέσει η οικονομική ανάπτυξη να μοιραστεί ευρύτερα, πρέπει να υπάρξουν πολιτικές για τις αγορές εργασίας και σχετικές παρεμβάσεις που να επηρεάζουν τις συνθήκες εργασίας τόσο σε καταστάσεις κανονικών όσο και άτυπων μορφών απασχόλησης, και να αποκαθιστούν την έλλειψη ισορροπίας στην απασχόληση των φύλων και στις μεροληπτικές πρακτικές. Η λύση θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει τη βελτίωση βασικών κανόνων εργασίας (όπως την απαγόρευση όλων των μορφών διακρίσεων και την αρχή της ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας) και τη δημιουργία αξιοπρεπών συνθηκών εργασίας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της κοινωνικής προστασίας για όλους τους εργαζομένους, σε εργασία τυπική και άτυπη, καθώς και τη δημιουργία «φιλικών-οικογενειακών» πρακτικών στο χώρο εργασίας.

Άλλα απαραίτητα μέτρα πολιτικής πρέπει να περιλαμβάνουν στόχους πολιτικής που να λαμβάνουν υπ' όψη το φύλο για τις δημόσιες δαπάνες, και μηχανισμούς ελέγχου του προϋπολογισμού ευαίσθητους σε θέματα φύλου για να ελέγχουν την εκτέλεσή του.

Τέλος, αυτές οι αλλαγές εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την κινητοποίηση των ίδιων των γυναικών, των οποίων οι διεκδικήσεις πρέπει να στηριχτούν σε αυστηρή ανάλυση και σε μια αυστηρή οπτική για το πού είναι περισσότερο αναγκαίες οι πολιτικές επεμβάσεις.

ΜΕΡΟΣ 2: ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η θηλυκοποίηση της εργασίας και η παράτυπη εργασία

Στη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών οι δείκτες οικονομικής δραστηριότητας των γυναικών έχουν αυξηθεί στα περισσότερα μέρη του κόσμου, με εξαίρεση την Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη (από το 1989) και τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, όπου οι δείκτες αυτοί παραμένουν χαμηλοί με τα διεθνή πρότυπα. Παρά την άνοδο της αμειβόμενης εργασίας των γυναικών, οι αγορές εργασίας συνεχίζουν να διαχωρίζονται ανάλογα με το φύλο. Ακόμη και στις χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), όπου η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό αυξάνεται, συνεχίζει να υπάρχει διαφορά ανάλογα με το φύλο στις αγορές εργασίας, που στις μέρες μας βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στο χρόνο εργασίας, με τους άνδρες να εργάζονται κατά πλήρες ωράριο και τις γυναίκες με μερική απασχόληση (δεδομένης της δυσανάλογης συμμετοχής τους στην απλήρωτη εργασία φροντίδας στο σπίτι). Υπάρχει επίσης ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών όσον αφορά στις αποδοχές, εν μέρει επειδή πολλές γυναίκες εργάζονται με μειωμένο ωράριο. Αλλά υπάρχουν επίσης διαφορές στις αποδοχές μεταξύ των εργαζομένων πλήρους απασχόλησης, γεγονός που δείχνει τον επαγγελματικό διαχωρισμό και το γεγονός ότι οι «εργασίες των γυναικών» αποφέρουν χαμηλότερες αμοιβές.

Επιπλέον, ο πολλαπλασιασμός των γυναικών που εργάζονται μετ' αποδοχών πηγαίνει παράλληλα κατά τις προηγούμενες δεκαετίες με μια επιδείνωση των όρων εργασίας σε πολλές εργασιών που προσφέρονται.

Η νέα έννοια της «άτυπης απασχόλησης» την ορίζει ως απασχόληση χωρίς διασφαλιστικά συμβόλαια, εργασιακά ωφελήματα ή κοινωνική προστασία. Σύμφωνα με τα πρόσφατα στατιστικά στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ILO), η άτυπη απασχόληση αποτελεί το μισό έως τα τρία τέταρτα της μη γεωργικής απασχόλησης στις αναπτυσσόμενες χώρες, και τείνει να γίνει μεγαλύτερη πηγή απασχόλησης για τις γυναίκες απ' ό,τι για τους άνδρες για όλες τις αναπτυσσόμενες περιοχές εκτός από τη βόρεια Αφρική.

Το γεγονός ότι ο αγροτικός τομέας έγινε φτωχότερος έχει συμβάλει ιστορικά στη μετανάστευση σε αστικές περιοχές, πράγμα που συνεχίζει να συμβαίνει. Πολλές νέες αγρότισσες μετανάστριες θα τις βρούμε στο χαμηλότερο, ελάχιστα εμφανές σκαλοπάτι της κλίμακας της άτυπης απασχόλησης. Πολλές δεν κατέχουν τις δεξιότητες και τις διασυνδέσεις που απαιτούνται για να διασφαλίσουν μια πιο σταθερή εργασία με ικανοποιητική αμοιβή. Συνήθως απασχολούνται σε κάποια μικρής κλίμακας οικογενειακή επιχείρηση, κάτω από όλο και μεγαλύτερη πίεση του ανταγωνισμού από φτηνότερα εισαγόμενα αγαθά. Άλλες απασχολούνται σε ποικίλες μορφές παροχής υπηρεσιών και στο μικρεμπόριο.

Σε πολλά μέρη του κόσμου, εμφανίζονται μορφές σχέσεων απασχόλησης εσκεμμένα μεταμφιεσμένες για να καταστρατηγούν την εργατική νομοθεσία και να στερούν από τους εργαζόμενους τις κοινωνική παροχές. Σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχει σύμβαση εργασίας, αλλά η σχέση εργασίας έχει σκόπιμα μεταμφιεστεί σαν εμπορική συναλλαγή. Συχνά η σχέση απασχόλησης είναι διφορούμενη: π.χ., οι εργαζόμενοι λειτουργούν στο σπίτι σε μια εκμεταλλευτική βάση αμοιβής με το κομμάτι, έξω από τον έλεγχο της εργατικής νομοθεσίας. Πολλές εργάτριες που εργάζονται στο σπίτι επεξεργάζονται προϊόντα της παγκόσμιας αλυσίδας αγαθών, ενώ άλλες εργάζονται πάνω σε αγαθά που προορίζονται για την εγχώρια αγορά. Η αμοιβή τους είναι εξαιρετικά χαμηλή, ενώ πολλές χρησιμοποιούν τα παιδιά τους ως βοηθητικούς εργάτες. Αυτές τις εργασίες δεν τις αγγίζει η εργατική νομοθεσία και δεν υπάρχει γι' αυτές κοινωνική πρόνοια.

Οι μορφές της άτυπης εργασίας διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, αλλά η γενική τάση είναι αποθαρρυντική από πλευράς προοπτικών για να κερδίσουν οι γυναίκες τα δικαιώματά τους ή την ευημερία τους. Μια ελπιδοφόρα εξέλιξη, πάντως, στη δεκαετία του '90, ήταν η εμφάνιση νέων μορφών οργάνωσης μεταξύ των εργαζόμενων γυναικών στην άτυπη οικονομία, τόσο την εγχώρια όσο και τη διεθνή. Πάντως, πολλά από τα νέα εργατικά συνδικάτα, καθώς επίσης και μη κυβερνητικές οργανώσεις (NGOs) και οργανώσεις κοινοτικού επιπέδου (CBOs) που ασχολούνται με τα δικαιώματα των εργαζομένων γυναικών, αντιμετωπίζουν

δυσκολίες στο να επεκτείνουν τη δράση τους και να γίνουν βιώσιμα. Τα συνδικάτα και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις επίσης αντιμετωπίζουν προκλήσεις στο να συμμαχήσουν και να διευρύνουν το πεδίο δράσης των προσπαθειών τους πέρα από τους πιο ορατούς «συνήθεις» τομείς.

Η συλλογική δράση μέσω των δημοκρατικών οργανωτικών οδών παρουσιάζει τη μόνη εφαρμόσιμη λύση για τη ρύθμιση και τη βελτίωση των όρων εργασίας των ανεπίσημα εργαζόμενων γυναικών. Η ιδέα ότι η επισημοποίηση των περιουσιακών δικαιωμάτων αποτελεί τη λύση στα προβλήματα της ανεπίσημης οικονομίας - άποψη που υιοθετείται από κάποιες διεθνείς οργανώσεις - δεν έχει ισχύ όσον αφορά τις εργαζόμενες γυναίκες. Οι περισσότερες από τις γυναίκες αυτές δεν έχουν καμία «ιδιοκτησία» καταχωρημένη, και απασχολούνται στην παραοικονομία επειδή δεν μπορούν να βρουν εργασία στον επίσημο τομέα της οικονομίας.

Οι μεταβαλλόμενοι όροι της αγροτικής διαβίωσης

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, πολλές χώρες της Αφρικής και της λατινικής Αμερικής υπέστησαν οικονομικές κρίσεις οι οποίες, σύμφωνα με τη διάγνωση των διεθνών χρηματοοικονομικών οργανισμών (IFIs) προήλθαν άμεσα από την έντονη κρατική ανάμειξη στην οικονομία. Ο αγροτικός τομέας θεωρήθηκε ως το κύριο θύμα των καθεστώτων όπου υπήρχε παρέμβαση του κράτους.

Στην πραγματικότητα, στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες τα κράτη άσκησαν μεγάλες παρεμβάσεις στην οικονομία, λόγω της διαδεδομένης αντίληψης ότι οι αγορές από μόνες τους ήταν ανεπαρκείς για την οικοδόμηση μιας ισχυρής οικονομίας. Οι γεωργικές τιμές συμπιέζονταν τεχνητά από ανατιμημένες συναλλαγματικές ισοτιμίες και εξαγωγικούς φόρους, αυτό όμως διορθώθηκε ως ένα βαθμό με θετική μεταβίβαση πόρων στον τομέα αυτό μέσω δημοσίων επενδύσεων, επιδοτούμενων πιστώσεων και επιχορηγήσεων, και γεωργικών υπηρεσιών και στρατηγικών αγοράς. Αυτές οι δημόσιες παροχές έχουν δεχτεί επίθεση.

Άλλες μεταρρυθμίσεις, εντούτοις, δεν έχουν αντιμετωπίσει ικανοποιητικά ορισμένα από τα από παλαιότερα προβλήματα της αγροτικής οικονομίας. Στη λατινική Αμερική οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις έτειναν να κάνουν μεγαλύτερες, αντί να τις μειώνουν, τις ήδη υπάρχουσες διαφορές μεταξύ περιοχών και παραγωγών. Ένα από τα μειονεκτήματα της φιλελευθεροποίησης στην περιοχή αυτή ήταν η άνοδος των εισαγωγών γεωργικών προϊόντων, με ένα συχνά καταστρεπτικό αντίκτυπο στα μέσα βιοπορισμού των αγροτών.

Στην υπο-Σαχάρια Αφρική, η παραγωγή τροφίμων δεν έχει αυξηθεί, ενώ η απόδοση της παραγωγής προϊόντων για εξαγωγή ήταν πολύ ακανόνιστη. Τα προβλήματα της ανασφάλειας για την τροφή συνεχίζουν να είναι τρομακτικά σε πολλές χώρες. Σε πολλές περιπτώσεις τα πιστωτικά συστήματα κατέρρευσαν, και υπήρξε μια απότομη πτώση στη χρηματοδότηση, ειδικά μεταξύ των μικροκτηματιών.

Τα μέσα συντήρησης των αγροτών έχουν γίνει πιο επισφαλή, καθώς επίσης πιο διαφοροποιημένα, εκεί όπου οι μειώσεις της κρατικής υποστήριξης στην οικιακή γεωργία έχουν συμπέσει με αυξανόμενη έκθεση στον ανταγωνισμό από μεγάλους επιδοτούμενους παραγωγούς. Οι άστατες και πιεσμένες προς τα κάτω τιμές των προϊόντων έχουν οδηγήσει μεγάλο αριθμό αγροτών στη φτώχεια, την πείνα και ακόμη και τον λιμό.

Η εξέταση των επιπτώσεων των οικονομικών μεταρρυθμίσεων χωριστά κατά φύλο στα αγροτικά εισοδήματα είναι δύσκολη. Οι εθνικές γεωργικές στατιστικές είναι ανεπαρκείς από πολλές βασικές πλευρές, και αυτό γιατί ορισμένες φορές χρησιμοποιείται σαν μονάδα ανάλυσης το άτομο αγρότης, ενώ σε άλλες η αγροτική εκμετάλλευση. Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις μεταξύ των μελών των αγροτικών νοικοκυριών δεν μπορούν να διακριβωθούν. Μελέτες κατ' ιδίαν περιπτώσεων για τις μεταβαλλόμενες σχέσεις των φύλων κάτω από τον εξελισσόμενο αντίκτυπο της φιλελευθεροποίησης είναι λίγες και σε αραιά χρονικά διαστήματα.

Όπου μπορούσαν, οι μικροκτηματίες μετακινήθηκαν από την παραδοσιακή παραγωγή προϊόντων για άμεση διάθεση, στην παραγωγή πιο επικερδών προϊόντων. Πώς επηρέασε όμως αυτό τους άνδρες και τις γυναίκες οικιακούς παραγωγούς; Μια άποψη που κέρδισε έδαφος στη δεκαετία του '90 ήταν ότι η ασθενής «ανταπόκριση προσφοράς» της αφρικανικής γεωργίας στη φιλελευθεροποίηση θα μπορούσε να αποδοθεί στην ακαμψία των ρόλων των φύλων μέσα στην οικογένεια και στην απροθυμία των γυναικών να συμβάλουν με απλήρωτη εργασία στην παραγωγή προϊόντων προς άμεση διάθεση που ελέγχεται από τους συζύγους τους. Αλλά αυτές οι συγκρούσεις των φύλων στην οικογένεια και οι συγκρούσεις συμφερόντων έχουν δόση υπερβολής. Υπάρχουν σημαντικοί

τομείς κοινού ενδιαφέροντος μεταξύ των συζύγων στις οικογένειες μικροκαλλιεργητών, και αρκετές ενδείξεις ευελιξίας στους ρόλους των φύλων στη γεωργία. Εάν η φιλελευθεροποίηση απέτυχε να ενισχύσει τη γεωργική παραγωγή, αυτό έχει να κάνει περισσότερο με τα μεγαλύτερα προβλήματα που αυτή δημιούργησε στους μικροκαλλιεργητές, παρά με τις οικονομικές συνέπειες των ρόλων και τις συγκρούσεις των δύο φύλων μέσα στο σπίτι.

Διάφορες εξελίξεις στη διάρκεια των προηγούμενων 30 χρόνων έχουν συμβάλει σε αλλαγές στην κατανομή της εργασίας μεταξύ των φύλων των μικροκαλλιεργητών της Λατινικής Αμερικής, που ορισμένες φορές περιγράφεται ως τάση προς μια «θηλυκοποίηση της γεωργίας». Κατά την πρόσφατη φάση της φιλελευθεροποίησης, η συμμετοχή των γυναικών στη γεωργία εμφανίζεται να έχει αλλάξει: δεν μετέχουν πια απλώς μόνο σαν «βοηθητικοί» εργάτες Οι γυναίκες εμφανίζονται πλέον σαν διευθυντές σε αγροτικές επιχειρήσεις, παρέχοντας τον όγκο της οικογενειακής γεωργικής εργασίας καθώς οι άνδρες μεταναστεύουν σε αναζήτηση εναλλακτικών πηγών εισοδήματος. Αποσύροντας την άμεση κρατική ενίσχυση από την οικιακή παραγωγή τροφίμων, οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις έχουν επισπεύσει αυτή τη διαδικασία. Επιπλέον, οι εξαγωγές των παραδοσιακών γεωργικών προϊόντων όπως ο καφές έχουν μειωθεί σαν συνέπεια της παγκόσμιας φιλελευθεροποίησης του εμπορίου και της ύφεσης στις αγορές προϊόντων. Η «θηλυκοποίηση της γεωργίας» είναι επομένως ένα φαινόμενο που συνδέεται με την έλλειψη βιωσιμότητας της παραγωγής σε μικρές αγροτικές επιχειρήσεις στην εποχή μας.

Εκτός από τις αλλαγές στην μικροκαλλιέργεια, δύο άλλες σημαντικές τάσεις συνοδεύουν την φιλελευθεροποίηση. Η πρώτη και αυτή που μπορεί άμεσα να αποδοθεί εκεί, είναι η αύξηση μεγάλων εταιριών εξαγωγής γεωργικών προϊόντων, ιδιαίτερα φυτοκομικών προϊόντων μεγάλης αξίας όπως τα άνθη, τα φρούτα και τα λαχανικά. Αυτή είναι μια σημαντική νέα πηγή απασχόλησης για αγρότισσες σε πολλά μέρη του κόσμου (ιδιαίτερα στη Λατινική Αμερική), ακόμα και αν οι γυναίκες απασχολούνται σε πολύ μεγάλο βαθμό στις πιο επισφαλείς, χαμηλότερα αμειβόμενες, χαμηλής ειδίκευσης δραστηριότητες, χωρίς ευκαιρίες για προαγωγή. Η δεύτερη είναι η γενικότερη διαφοροποίηση των πηγών εισοδήματος των μικροκαλλιεργητών, με τα μέλη της αγροτικής οικογένειας, άνδρες, γυναίκες και παιδιά να στρέφονται όλο και περισσότερο σε δραστηριότητες εκτός αγροτικού τομέα για να ξεφύγουν από τη φτώχεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα εισοδήματα που κερδίζουν είναι τόσο χαμηλά που η διαφοροποίηση συμβάλλει στην πραγματικότητα σε μια ανακύκλωση της φτώχειας. Οι γυναίκες τείνουν σε μεγάλο βαθμό να οδηγούνται σε δραστηριότητες χαμηλής απόδοσης, και αυτό από την ανάγκη για επιβίωση.

Ένα από τα μεγαλύτερα μαθήματα της εμπειρίας της οικονομικής μεταρρύθμισης και της φιλελευθεροποίησης είναι ότι η φτωχοί πόρου των αγροτών τους αποτρέπουν από του να εκμεταλλευτούν νέες ευκαιρίες. Ένα κρίσιμο στοιχείο στην αγροτική οικονομία παραμένει η κτήση γης. Σε πολλές χώρες οι υπερασπιστές των γυναικείων δικαιωμάτων παίρνουν πολύ συχνά μέρος σε πολιτικές συζητήσεις πάνω στο θέμα της ιδιοκτησίας γης, συχνά παράλληλα με άλλες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών. Τέτοιες προσπάθειες οδήγησαν σε σημαντικές προόδους όσον αφορά τη δημιουργία νόμων περισσότερο δίκαιων από πλευράς φύλου για την ιδιοκτησία γης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90.

Ακόμη και εκεί όπου τα δικαιώματα των γυναικών αναγνωρίζονται επίσημα, εξακολουθεί να υπάρχει ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ της νομικής αναγνώρισης του δικαιώματός τους να έχουν την κυριότητα ή να κατέχουν γη και της πραγματικής πρόσβασης στη γη. Οι λόγοι για την ύπαρξη αυτού του χάσματος είναι σύνθετοι και ποικίλοι. Αλλά για να αποκτήσουν πρόσβαση στη γη σε σταθερή βάση, ιδιαίτερα οι φτωχότερες γυναίκες, δύο σημαντικές πολιτικές τάσεις απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή: η έμφαση στις αναπτυσσόμενες αγορές γης (που είναι πιθανό να αποκλείσουν τις φτωχότερες γυναίκες), και η αναβίωση του πολιτικού ενδιαφέροντος σε διάφορους τοπικούς και ανεπίσημους μηχανισμούς και θεσμούς για τη διαχείριση της γης (όπου τα δικαιώματα των γυναικών είναι ίσως δύσκολο να εκφραστούν καθαρά και να αναληφθεί σχετική δράση).

Διασυνοριακή μετανάστευση εργατριών

Η μετακίνηση ανθρώπων από την ύπαιθρο στην πόλη ή έξω από τα σύνορα της χώρας τους έχει γίνει ένα σύνηθες φαινόμενο για όσους αναζητούν πόρους ζωής, με θετικές και αρνητικές συνέπειες και ευκαιρίες για τις χώρες και για τα άτομα που εμπλέκονται. Σήμερα οι τρόποι και η φύση των διασυνοριακών ρευμάτων χαρακτηρίζονται από τρεις βασικές τάσεις: μια αυξανόμενη στροφή προς

την προσωρινή μετανάστευση (εργαζομένων με χαμηλή ή μέτρια ειδίκευση ή ανειδίκευτων), αυξανόμενους αριθμούς λαθρομεταναστών και τέλος τη θηλυκοποίηση της μετανάστευσης. Παρά τις υφιστάμενες διαφορές στα καθεστώτα μετανάστευσης μεταξύ διαφορετικών ομάδων χωρών, αρχίζει να δημιουργείται μια σύγκλιση προς την επιλεκτική μετανάστευση, όπου οι εργαζόμενοι υψηλής ειδίκευσης είναι ευπρόσδεκτοι, με την πεποίθηση ότι αυτοί θα ενσωματωθούν ευκολότερα και θα συμβάλουν περισσότερο στην οικονομία, ενώ οι μετανάστες με χαμηλή ειδίκευση θεωρούνται ασύμφοροι για το δημόσιο ταμείο, και γι' αυτό ο αριθμός τους πρέπει να ελέγχεται αυστηρά. Τέτοιοι διαχωρισμοί εμπεριέχουν τη διάσταση του φύλου, δεδομένης της υπεροχής των ανδρών με υψηλή ειδίκευση σ' αυτές τις κατηγορίες.

Η θέση των γυναικών στην κατώτατη βαθμίδα της αγοράς εργασίας, η μικρή αξία που αποδίδεται στις οικιακές εργασίες και τις εργασίες φροντίδας που αναλαμβάνουν πολλές μετανάστριες στις ανεπτυγμένες κοινωνίες, και η έλλειψης κοινωνικής προστασίας σε επαγγέλματα στο χώρο της παραοικονομίας, ειδικά στους τομείς της «ψυχαγωγίας και φιλοξενίας», σημαίνει ότι πολλές γυναίκες είναι ευάλωτες στην εκμετάλλευση. Το γεγονός ότι πολλές γυναίκες με υψηλή μόρφωση από αναπτυσσόμενες χώρες αναλαμβάνουν εργασίες χωρίς ή με μικρή ή καθόλου ειδίκευση εγείρει το θέμα της απώλειας ειδίκευσης, με το οποίο σπάνια καταπιάνεται η πολιτική.

Στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη, ο κύριος λόγος για τον οποίο οι γυναίκες μεταναστεύουν συνεχίζει να είναι το να γίνουν σύζυγοι ή υπηρετικό προσωπικό ανδρών που έχουν ζητήσει τις σχετικές υπηρεσίες. Μόνο εκεί όπου τα εργατικά ρεύματα προορίζονται για εργασίες κατάλληλες για γυναίκες, όπως νοσοκόμες και οικιακές βοηθοί, υπερισχύουν οι γυναίκες ως οικονομικοί μετανάστες. Σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, οι γυναίκες με επαγγέλματα φροντίδας έχουν όλο και μεγαλύτερη ζήτηση για να καλύψουν κενά στους τομείς υγείας, κοινωνικής πρόνοιας και φροντίδας και ως οικιακές βοηθοί, με αμοιβές και όρους αποδεκτούς μόνο από μετανάστριες. Τα εμβάσματά τους είναι εν τούτοις, ιδιαίτερα σημαντικά για τα οικονομικά του νοικοκυριού από το οποίο προέρχονται.

Οι γυναίκες από την Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία μεταναστεύουν όλο και πιο συχνά στις γειτονικές χώρες ή ακόμη μακρύτερα σε αναζήτηση ευκαιριών. Η θετικότερη πλευρά αυτού του φαινόμενου είναι κάποια είσοδος των γυναικών στην τεχνολογία της πληροφορικής και σε άλλες υψηλές θέσεις εργασίες. Η αρνητική πλευρά είναι η συντριπτικά μεγάλη παρουσία γυναικών στον τομέα της «ψυχαγωγίας» και στον ιδιωτικό τομέα ως οικιακές βοηθοί: δύο τομείς απασχόλησης που δεν καλύπτονται από την εργατική νομοθεσία και γι' αυτό ευάλωτοι σε μεγάλη εκμετάλλευση.

Οι διακρίσεις κατά των μεταναστών, σε συνδυασμό με τις φυλετικές ανισότητες και τις ανισότητες λόγω φύλου, φέρνουν τις μετανάστριες σε «τριπλά μειονεκτική θέση», με κίνδυνο να αποτελούν την πλειοψηφία σε θέσεις εργασίας περιθωριακές, χωρίς εποπτεία και με χαμηλές αποδοχές. Συγχρόνως, η εμπειρία της μετανάστευσης -είτε από μόνες γυναίκες ή μαζί με άνδρες- έχει τη δυνατότητα να αναμορφώσει τις σχέσεις των δύο φύλων και τις ανισότητες εξουσίας. Παρουσιάζονται ευκαιρίες για βελτίωση της ζωής και διαφυγή από προηγούμενες καταπιεστικές καταστάσεις.

Η αναζήτηση μιας νέας κοινωνικής πολιτικής

Οι πόροι ζωής στο σημερινό κόσμο υπόκεινται σε πολλές αβεβαιότητες. Επίσημοι μηχανισμοί κοινωνικής προστασίας απουσιάζουν από πολλές αναπτυσσόμενες χώρες για τα εκατομμύρια των γυναικών και των ανδρών που εργάζονται στην παραοικονομία (και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και στην επίσημη οικονομία). Απρόβλεπτες καταστάσεις όπως η κακή υγεία, ο τοκετός και τα γηρατειά είναι από μόνες τους σημαντικοί λόγοι φτώχειας, καθώς οι αποδοχές μειώνονται και το κομπόδεμα εξαντλείται για αγορά υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης στο όλο και περισσότερο εμπορευματοποιημένο γενικό πλαίσιο.

Τελευταία, η πραγματικότητα αυτή συνειδητοποιείται όλο και περισσότερο. Η δεκαετία του '90 είδε μια μεταβολή στις πολιτικές διακηρύξεις παγκοσμίως, που αναγνωρίζουν το ζωτικό ρόλο της κοινωνικής πολιτικής στη διαδικασία ανάπτυξης. Εντούτοις, υπάρχει αρκετή ένταση μεταξύ διαφόρων πολιτικών προσεγγίσεων σχετικά με το πεδίο δράσης και τους θεσμικούς μηχανισμούς της κοινωνικής πολιτικής. Οι Διεθνείς Χρηματοοικονομικοί Οργανισμοί υπερασπίζονται μια προσέγγιση κατά την οποία το κράτος συμπληρώνει μόνο τα κενά και παρέχει δίχτυα ασφάλειας για τους πραγματικά άπορους, ενώ οι υπόλοιποι αναζητούν τις

υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας μέσω της αγοράς. Υπονοείται εδώ ότι η λήψη στοχευμένων μέτρων πρόνοιας είναι ο τρόπος να επιτευχθεί μεγαλύτερη κοινωνική κάλυψη. Αυτό βέβαια είναι συζητήσιμο. Η δοκιμή και η στόχευση των μέσων είναι συχνά η τελευταία λύση για τις άνισες κοινωνίες. Μπορούν να παγιδέψουν ανθρώπους στην φτώχεια, να δημιουργήσουν κοινωνικό αποκλεισμό και να περιχαρακώσουν την ανισότητα, αντί να αντιμετωπίσουν την ανισότητα μέσω της ανακατανομής. Απαιτούν επίσης μεγάλη διοικητική ικανότητα του κράτους.

Μια εναλλακτική άποψη υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί στόχοι πρέπει να ενσωματωθούν στις στρατηγικές ανάπτυξης, και ότι ο ρόλος του κράτους πρέπει να είναι σημαντικός στην παροχή πόρων για να διασφαλίσει την καθολική κοινωνική προστασία. Οι κοινωνικές πολιτικές που έχουν εδραιωθεί πάνω στις αρχές της καθολικότητας και της ανακατανομής, τείνουν να είναι πιο βιώσιμες, τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά.

Τόσο η διαδικασία μεταρρύθμισης της κοινωνικής πολιτικής όσο και τα αποτελέσματά της έχουν αναπόφευκτα έμφυλη διάσταση. Οι πρώτες προσπάθειες για παροχή κοινωνικής προστασίας σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες ήταν προσανατολισμένες ευνοϊκά προς τους άνδρες, οι οποίοι ήσαν περισσότεροι στον επίσημο τομέα της οικονομίας. Εντούτοις, ενώ θα μπορούσαν να έχουν γίνει προσπάθειες για κάλυψη ενός πολύ μεγαλύτερου φάσματος ανθρώπων, στην πραγματικότητα υπήρξε μια αντιστροφή κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δύο δεκαετιών. Σε πολλές περιοχές υπήρξε μια ισχυρή ώθηση προς την εμπορευματοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών και της κοινωνικής προστασίας με την επιβολή των διάφορων «χρεώσεων στον χρήστη» για τις δημόσιες υπηρεσίες και την επέκταση της παροχής υπηρεσιών από την αγορά. Ως εκ τούτου, το πρότυπο «άνδρας που κερδίζει το ψωμί» υποχωρεί, όχι από κρατικές μεταρρυθμίσεις παροχών που εκπορεύονται από το κράτος υπέρ της ισότητας των φύλων, αλλά από τη δραστική μείωσή τους.

Οι συνέπειες της εμπορευματοποίησης είναι πιθανό να γίνουν εντονότερα αισθητές από τις γυναίκες, δεδομένης της διαφορετικής θέσης των δύο φύλων στην ιεραρχία σε όλους τους ιδιωτικούς και δημόσιους οργανισμούς. Αυτό περιλαμβάνει την κατανομή πόρων μέσα στο σπίτι (όπου τα κορίτσια είναι πιθανό να λάβουν ένα μικρότερο ποσοστό της επένδυσης της οικογένειας στην υγεία και την εκπαίδευση από το αγόρι). Περιλαμβάνει επίσης θεσμούς της αγοράς (όπου οι γυναίκες τείνουν να έχουν μεγαλύτερη έλλειψη μετρητών από τους άνδρες, δεδομένων των μειονεκτημάτων τους στις αγορές εργασίας και στις πιστώσεις), στη αμειβόμενη εργασία φροντίδας (όπου ένα δυσανάλογο μερίδιο της απλήρωτης εργασίας, παρέχεται από γυναίκες και κορίτσια όταν δεν υπάρχει πρόσβαση στην επίσημη κοινωνική πρόνοια) και τον τομέα δημόσιας κοινωνικής πρόνοιας (όπου οι εργασιακές πιέσεις που δημιουργούνται κατά τις μεταρρυθμίσεις του δημόσιου τομέα, είναι πιθανό να επιβαρύνουν περισσότερο τις εργαζόμενες γυναίκες, εφόσον αυτές σε μεγάλο ποσοστό βρίσκονται στις χαμηλότερες βαθμίδες από πλευράς δεξιοτήτων, εξουσίας και αμοιβών). Εν τούτοις οι συζητήσεις πάνω στην κοινωνική πολιτική δεν ασχολούνται με το πώς οι άνδρες και οι γυναίκες θα επηρεαστούν διαφορετικά ή με το πώς τα φαινόμενα αυτά θα τους αφορούν.

Οι μεταρρυθμίσεις στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, με εστίαση στην εμπορευματοποίηση των υπηρεσιών περίθαλψης και των φαρμάκων, έχουν στηριχτεί πάνω σε κρυφές εικασίες σχετικά με το φύλο, συμπεριλαμβανομένης εκείνης που λέει ότι οι γυναίκες -οι βασικοί πελάτες- θα είναι σε θέση να βρουν χρήματα για αμοιβές, και ότι θα είναι σε θέση να αναλάβουν περισσότερες ευθύνες για υγειονομική περίθαλψη χωρίς να πληρώνονται. Αυτό συμβαίνει σε μία εποχή όπου η επιδημία του HIV/ AIDS έχει επιβάλει αυστηρές οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις στις οικογένειες, ειδικά στην Αφρική.

Τα στοιχεία πάνω στα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων δείχνουν αποκλεισμό ασθενών, αύξηση μητρικής και βρεφικής θνησιμότητας, και αυξανόμενα χάσματα στις αμοιβές και στις συνθήκες εργασίας μεταξύ των ανώτερων βαθμίδων στη νοσοκομειακή ιεραρχία και των απλών νοσοκόμων, εργασία που εκτελείται κυρίως από γυναίκες.

Στην περίπτωση των συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων, η τάση για ιδιωτικοποίηση έχει σημαντικές επιπτώσεις ανάλογα με το φύλο. Το γεγονός ότι τα συνταξιοδοτικά οφέλη στα ιδιωτικοποιημένα συστήματα, καθορίζονται αυστηρά από το συνολικό ποσόν χρημάτων που συνεισφέρει ο ασφαλισμένος, και ότι οι γυναίκες κερδίζουν στις περισσότερες περιπτώσεις λιγότερα χρήματα και εργάζονται για λιγότερα χρόνια από τους άνδρες (δεδομένων των ευθυνών τους για την φροντίδα του σπιτιού), σημαίνει ότι οι γυναίκες έχουν πολύ μικρότερα συνταξιοδοτικά οφέλη. Επειδή το υψηλότερο προσδόκιμο ζωής των γυναικών λαμβάνεται υπόψη στα περισ-

σότερα ιδιωτικά συστήματα, τα συνταξιοδοτικά οφέλη των γυναικών μειώνονται ακόμη περισσότερο συγκριτικά με τους άνδρες. Στα δημόσια συστήματα με καθορισμένα συνταξιοδοτικά οφέλη, κάποια από τα μειονεκτήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μπορούν να μετριαστούν με γενναιόδωρα ελάχιστα όρια συντάξεων, με το γεγονός ότι το προσδόκιμο ζωής δεν επηρεάζει τα επίπεδα των συνταξιοδοτικών παροχών, και από επιδόματα που δίνονται καμιά φορά για τα χρόνια που αφιέρωσαν στην ανατροφή των παιδιών.

Επεκτείνοντας τη κάλυψη των υπαρχόντων προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας (ασφάλιση υγείας και παροχή σύνταξης) σε νέες ομάδες ανεπίσημα εργαζομένων, και με τη διευκόλυνση των επιδοτήσεων, έχουν γίνει ενδιαφέρουσες προσπάθειες σε διάφορες χώρες για την επέκταση της προσβασιμότητας στους υπάρχοντες μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας. Αυτά τα διευρυμένα κοινωνικά συστήματα σφυρηλατούνται εκεί όπου το θέμα της κοινωνικής ευθύνης έχει γίνει αντικείμενο διαλόγου, και εκεί όπου υπάρχει ιδεολογική δέσμευση για κοινωνική ισότητα.

ΜΕΡΟΣ 3: ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΖΩΗ

Γυναίκες σε δημόσια αξιώματα: Ένα διογκούμενο κύμα

Από το 1995 η παρουσία των γυναικών και η επιρροή τους στη δημόσια ζωή έχουν αυξηθεί. Αν και ο μέσος αριθμός γυναικών στις εθνικές συνελεύσεις έχει αυξηθεί μόνο 9% σε σχεδόν 16%, η αναλογία σε 16 χώρες έχει φθάσει το 30% ή και περισσότερο. Αυτό είναι το κρίσιμο σκαλοπάτι από το οποίο πιστεύεται ότι οι γυναίκες στα δημόσια αξιώματα μπορούν να αλλάξουν τη νοοτροπία, την πρακτική και τα αποτελέσματα της πολιτικής έτσι ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στο θέμα της ισότητας των φύλων.

Οι γυναίκες βέβαια αρθρώνουν τα ενδιαφέροντά τους σε ποικίλους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς, και γι' αυτό η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική δεν μπορεί να μετρηθεί μόνο σε αριθμούς και σε ποσοστά γυναικών στις εθνικές συνελεύσεις. Αλλά το να μπορέσουν περισσότερες γυναίκες να πετύχουν στον ανταγωνιστικό πολιτικό στίβο παραμένει μια σημαντική πρόκληση για τα γυναικεία κινήματα σε όλο τον κόσμο, όπως παραμένει και το πρόγραμμα να βελτιώσουν και την αποτελεσματικότητάς τους, όταν βρίσκονται στην εξουσία, στην προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών. Τα σύγχρονα γυναικεία κινήματα προσπαθούν να εντοπίσουν τους καθοριστικούς παράγοντες που θα επιτρέψουν υψηλότερα ποσοστά πρόσβασης των γυναικών στην πολιτική, καθώς και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πολιτικών συστημάτων που θα υποστηρίξουν ένα προοδευτικό νομοθετικό πρόγραμμα για ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα.

Πολιτιστικές, μορφωτικές και άλλες διαφορές επηρεάζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνία των πολιτών, αλλά δεν εξηγούν εύκολα την παρουσία ή την απουσία τους στις εκλεγμένες συνελεύσεις. Τα εκλογικά συστήματα δίνουν την καλύτερη πρόβλεψη για τον αριθμό των γυναικών στην επίσημη πολιτική. Τα εκλογικά συστήματα που βασίζονται στην αναλογική αντιπροσώπευση (PR) τείνουν να δίνουν ένα υψηλότερο μέσο όρο γυναικών πολιτικών στις συνελεύσεις από ότι πλειοψηφικά ή τα ημι-αναλογικά συστήματα. Αλλά τα εκλογικά συστήματα από μόνα τους δεν καθορίζουν τον αριθμό των γυναικών στην πολιτική. Άλλοι καθοριστικοί παράγοντες περιλαμβάνουν την παρουσία και το είδος συστημάτων θετικών μέτρων, τα κομματικά συστήματα και τις ιδεολογίες, την παρουσία γυναικών στην εκτελεστική εξουσία, και την ανταπόκριση της γραφειοκρατίας στα ενδιαφέροντα των γυναικών.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 10 ετών, έγιναν πολλά πειράματα με τη χρήση θετικών μέτρων, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της ισότητας των φύλων στην αντιπροσωπευτική πολιτική. Οι ποσοστώσεις στα κομματικά ψηφοδέλτια είναι το πιο κοινό μέσον. Σήμερα χρησιμοποιείται σε πάνω από 80 χώρες. Είναι πολύ αποτελεσματικό εκεί όπου υπάρχουν μεγάλες εκλογικές περιφέρειες, και εκεί όπου απαιτείται η δίκαιη κατανομή των γυναικών μέσα στο ψηφοδέλτιο: ένα ψηφοδέλτιο ¨φερμουάρ¨ ή «ζέβρα» στη νότιο Αφρική, περιέχει εναλλάξ τις γυναίκες και τους άνδρες. Όπου υπάρχουν ποινές για τη μη συμμόρφωση, όπως η παρακράτηση των εκλογικών επιχορηγήσεων, η συνεργασία εξασφαλίζεται καλύτερα. Στα απλά πλειοψηφικά συστήματα προτιμώνται τα μέτρα για κράτηση θέσεων για τις γυναίκες από τις ποσοστώσεις για γυναίκες υποψήφιες. Εντούτοις, η κράτηση θέσεων είναι μερικές φορές ένας

τρόπος για να διογκώνεται η κυβερνητική πλειοψηφία, υπονομεύοντας τη νομιμότητα των κατόχων των θέσεων αυτών, και μερικές φορές καθιστώντας δύσκολη για τις γυναίκες πολιτικούς την οικοδόμηση αξιόπιστων σχέσεων με το κίνημα των γυναικών.

Τα κόμματα που τοποθετούνται στην ιδεολογική αριστερά, ή θέλουν να δεσμεύσουν το δημόσιο τομέα για να αντισταθμίσουν τις ανισότητες του ιδιωτικού τομέα, ανταποκρίνονται περισσότερο στην ισότητα των φύλων και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική.

Παρά την περισσότερο εμφανή θέση τους στην πολιτική ζωή, οι γυναίκες είναι υποχρεωμένες σε πολλές περιπτώσεις παίζουν ηγετικό ρόλο και να επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Υπάρχουν ακόμα πολλές περιπτώσεις όπου χρησιμοποιούνται ως προέκταση των ανδρικών δομών δύναμης. Η μετάβαση από μια υψηλή παρουσία γυναικών στην πολιτική σε μία πραγματική πρόοδο για τα ζητήματα της ισότητας των φύλων και μία πολιτική φιλική για τις γυναίκες χρειάζεται χρόνο, και θα εξαρτηθεί από την αποτελεσματικότητα των γυναικείων κινημάτων στο να καταστήσουν τις κυβερνήσεις υπόλογες, και από την ικανότητα των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα να μεταφράσουν τις φιλόδοξες πολιτικές διακηρύξεις σε αποτελεσματική εφαρμογή. Αυτό είναι ένα θέμα καλής διακυβέρνησης υπέρ των γυναικών.

Η κινητοποίηση των γυναικών για την αναμόρφωση της δημοκρατίας

Ένα ισχυρό και αυτόνομο γυναικείο κίνημα μπορεί να ενισχύσει σε μεγάλο βαθμό την επιρροή των γυναικών στην πολιτική αντιπροσώπευση και στους εθνικούς θεσμούς που είναι ταγμένοι στην υπεράσπιση της ισότητας (όπως η επιτροπή ίσων ευκαιριών), παρέχοντας μια βάση υποστήριξης και νομιμότητας. Αν και ένα ενιαίο πρόγραμμα δράσης είναι δύσκολο να το δει κανείς μέσα στη μεγάλη ποικιλία της συλλογικής δραστηριότητας των γυναικών, οι γυναίκες κινητοποιούνται δραστήρια στην κοινωνία των πολιτών σχεδόν παντού.

Η παγκοσμιοποίηση των επικοινωνιών δημιούργησε νέες ευκαιρίες, επιτρέποντας στις γυναίκες να δοκιμάζουν νέα μέσα για να ζητούν ευθύνες από τους βασικούς πρωταγωνιστές - τις κυβερνήσεις, τις συλλογικότητες και τους διεθνείς οργανισμούς- για τις ενέργειές τους σε σχέση με τα δικαιώματα των γυναικών. Οι παγκόσμιες συνελεύσεις έχουν επιτρέψει στις γυναίκες να δικτυωθούν διεθνώς, και να νομιμοποιήσουν τη συμμετοχή τους σε παγκόσμιες συζητήσεις πολιτικής. Η γυναικεία κινητοποίηση και αλληλεγγύη υπάρχει επίσης στα συνδικάτα, τα πολιτικά κόμματα, τις μαζικές οργανώσεις, και σε συζητήσεις ομάδων της κοινωνίας των πολιτών για λογαριασμό των γυναικών μελών τους.

Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της συλλογικής δραστηριότητας των γυναικών την περασμένη δεκαετία ήταν ο κεντρικός ρόλος των γυναικών σε πολλούς αγώνες εκδημοκρατισμού. Οι πρόσφατες αλλαγές προς δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης στη Λατινική Αμερική και τη Νότια Αφρική προσέφεραν στις γυναίκες ευκαιρίες να διεκδικήσουν την ισότητα των φύλων σε πρωτοεμφανιζόμενους ή αναδιοργανωμένους θεσμούς. Αν και οι θέσεις των γυναικών τείνουν να είναι βαθιά διαφοροποιημένες σε πολλά ζητήματα, υπήρξε ένας κοινός τόπος στον οποίο πολλές συναντώνται. Η απαίτηση για ισότητα των φύλων στα δημόσια αξιώματα. Από τα τέλη της δεκαετίας του '90, οι καμπάνιες για ίση εκπροσώπηση με τους άνδρες έχουν κερδίσει σε όγκο και επιρροή, υποστηρίζοντας μεταρρυθμίσεις στα εκλογικά συστήματα, περιλαμβανομένων συνταγματικών αναθεωρήσεων, που υποστηρίζουν τη δυνατότητα των γυναικών να είναι υποψήφιες σε δημόσια αξιώματα.

Ενώ η πολιτική φιλελευθεροποίηση επέτρεψε σε κάποια γυναικεία κινήματα να αναπτυχθούν, σε ορισμένες περιπτώσεις συνοδεύτηκε από απώλεια δυναμισμού της φεμινιστικής πολιτικής. Στην Ανατολική Ευρώπη, για παράδειγμα, όπου ο φεμινισμός έχει συνδεθεί με ένα καταπιεστικό κράτος, χρειάστηκε σχεδόν μια 10ετία για να ανασυγκροτηθούν τα γυναικεία κινήματα. Σε άλλες περιπτώσεις, όπου η πολιτική φιλελευθεροποίηση ήταν μόνο μερική, η απογοήτευση από την αποτυχία των κρατών να εξασφαλίσουν ανάπτυξη ή δημοκρατία, φαίνεται να συμβάλλει στη μεγαλύτερη επιρροή των γυναικείων συντηρητικών εθνικών και θρησκευτικών κινημάτων.

Ορισμένες από αυτές τις μορφές κινητοποίησης που βασίζονται στην ταυτότητα, βεβαιώνουν την ανωτερότητα των «παραδοσιακών» ρόλων των φύλων μαζί με συστήματα της πατριαρχικής εξουσίας, ιδιαίτερα σε μέρη όπου η «απελευθέρωση των γυναικών» θεωρείται μέρος ανεπιθύμητου εκσυγχρονισμού. Η συμπεριφορά, η κινητικότητα, η ενδυμασία και οι ρόλοι των γυναικών μέσα στην οικογένεια είναι συχνά το κέντρο της πολιτιστικής ανα-

νέωσης ή της κοινωνίας των πιστών που προκηρύσσουν οι διάφορες ομάδες. Η συμπεριφορά των γυναικών θεωρείται ως απόδειξη αυθεντικότητας και ηθικής ακεραιότητας. Αν και η πρόσβαση στη θεσμική δύναμη μέσα σε αυτές τις ομάδες δίνεται σπάνια στις γυναίκες, αυτές ενθαρρύνονται να έχουν πολιτικές δραστηριότητές, και ακόμη να γίνουν πολύ μαχητικές και επιφανείς ακτιβίστριες λόγω της μεγάλης συμβολικής επιρροής τους.

Φύλο και «σωστή διακυβέρνηση»

Τα προγράμματα μεταρρυθμίσεων της διακυβέρνησης έχουν τελευταία επισύρει σημαντική διεθνή και εθνική προσοχή. Η καλή διακυβέρνηση θεωρείται ουσιαστικός παράγοντας για την αποτελεσματική λειτουργία των οικονομικών μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων, και είναι στο επίκεντρο της «συναίνεσης μετά την Ουάσιγκτον».Στην έννοια, εν τούτοις, της «καλής διακυβέρνησης», δίνεται διαφορετική σημασία από διαφορετικούς πολιτικούς παράγοντες. Αν και τα πακέτα μεταρρυθμίσεων των Διεθνών Οικονομικών Οργανισμών αντιμετωπίζουν ζητήματα της κυβερνητικής νομιμότητας και δημόσιας συμμετοχής κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, όσοι ασκούν κριτική πιστεύουν ότι κυριαρχούνται από μια πιο στενή ανησυχία: τη χρήση των μεταρρυθμίσεων της «διακυβέρνησης» για την επέκταση της δραστηριότητας της αγοράς και των θεσμών που την υποστηρίζουν, ειδικά τα δικαιώματα ιδιωτικής περιουσίας. Σε τέτοιες περιστάσεις, η μεταρρύθμιση της διακυβέρνησης δεν είναι ευνοϊκή για τα θέματα ισότητας των φύλων και μπορεί ακόμη και να τα υπονομεύσει. Για να χειριστούν την ισότητα των φύλων, τα μεταρρυθμιστικά προγράμματα πρέπει να λάβουν εξαρχής υπόψη τον τρόπο με τον οποίο οι επίσημοι και ανεπίσημοι θεσμοί έχουν εδραιωθεί πάνω σε άνισες σχέσεις των φύλων. Οι θεσμοί αυτοί θα τείνουν να αναπαραγάγουν την ανισότητα που βασίζεται στο φύλο εκτός και αν αναδιαμορφωθούν κατάλληλα κατά τη διαδικασία της μεταρρύθμισης.

Η διάσταση φύλου των σύγχρονων μεταρρυθμίσεων δεν έχει τύχει της προσοχής που χρειάζεται, με μόνη εξαίρεση τις συζητήσεις για την αποκέντρωση. Εν τούτοις σε όλους τους δημόσιους οργανισμούς όπου πρόκειται να γίνουν μεταρρυθμίσεις υπάρχουν αποτυχίες στην διαχείριση των θεμάτων φύλου. Τα συστήματα διαχείρισης των δημόσιων δαπανών αποτυγχάνουν να αναγνωρίσουν τις ανάγκες των γυναικών, ή να διανείμουν τους πόρους με δίκαιο τρόπο. Στις δημόσιες και τις δικαστικές υπηρεσίες συχνά κυριαρχούν οι άνδρες. Οι εργαζόμενες γυναίκες συγκεντρωμένες στο χαμηλότερο επίπεδο της κρατικής γραφειοκρατίας είναι συνήθως οι πρώτες που απολύονται όταν επιχειρείται περιορισμός δαπανών. Οι μεταρρυθμίσεις του «κράτους δικαίου» μπορεί να περιορίζουν τη δυνατότητα να αποκομίσουν κέρδη από επιχειρήσεις στο χώρο της παραοικονομίας, ή να μην μπορούν να αποκτήσουν περιουσιακά στοιχεία στα οποία απολάμβαναν προηγουμένως τα συνήθη δικαιώματα. Οι νομοθετικές επιτροπές μπορεί να μην έχουν τα κατάλληλα εφόδια για να κρίνουν από την πλευρά του φύλου τα νομοθετήματα που εξετάζουν. Κάποιοι από αυτούς που διαμορφώνουν πολιτική υποστηρίζουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και στο δημόσιο τομέα – πάνω στη βάση ότι θα είναι λιγότερο διεφθαρμένες από τους άνδρες. Εάν όντως έτσι έχουν τα πράγματα (οι ενδείξεις περί αυτού διαφέρουν από περίπτωση σε περίπτωση) αυτό δεν είναι το κατάλληλο σημείο από το οποίο θα εκτιμήσει κανείς από την πλευρά του φύλου τα προβλήματα ικανότητας και υπευθυνότητας του δημόσιου τομέα.

Οι γυναικείες οργανώσεις έχουν δώσει προτεραιότητα σε ορισμένους τομείς για ευαίσθητες από πλευράς φύλου μεταρρυθμίσεις του δημόσιου τομέα. Στις μεταρρυθμίσεις αυτές περιλαμβάνονται ποσοστώσεις επί των προσλήψεων, ώστε να διασφαλίζεται η μεγαλύτερη παρουσία γυναικών στη διοίκηση, το να υπάρχει ευαισθησία για την ισότητα των φύλων κατά την αξιολόγηση της υπηρεσιακής απόδοσης, το να ερωτώνται οι γυναίκες πελάτες των δημοσίων υπηρεσιών και να λαμβάνονται μέτρα για ικανοποίηση των παραπόνων τους, και μεταρρυθμίσεις στο νομικό πλαίσιο και το δικαστικό σύστημα έτσι ώστε να βελτιωθεί η πρόσβαση των γυναικών στη δικαιοσύνη. Ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο για τον έλεγχο των κρατικών δαπανών είναι η μέθοδος «του προϋπολογισμού των φύλων» που άρχισε να εφαρμόζεται πρώτα στην Αυστραλία και τη Νότιο Αφρική. Οι προϋπολογισμοί των φύλων αναλύουν τις πιθανές επιπτώσεις των προγραμματισμένων δαπανών, και εφοδιάζουν τους κοινοβουλευτικούς με ενημέρωση φύλου και πληροφορίες με την ελπίδα ότι αυτοί θα παρακινήσουν την κυβέρνηση για καλύτερη διαχείριση των δαπανών. Σε κάποιες περιοχές, αυτή η μέθοδος υπήρξε αποτελεσματική στο να αποκαλυφθούν τα χάσματα μεταξύ κυβερνητικών δεσμεύσεων και πραγματικών δαπανών.

Αποκέντρωση και ισότητα των φύλων

Το μέρος του κυβερνητικού προγράμματος που στοχεύει στην αποκέντρωση της εξουσίας προς τις τοπικές αρχές είναι πιο ευμενές για την ισότητα. Η συμμετοχή των γυναικών έχει ενθαρρυνθεί ενεργά, και οι γυναίκες γενικά, καθώς και χαμηλές εισοδηματικές αλλά και άλλες κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, αναμένεται να ωφεληθούν από τη βελτίωση της υπευθυνότητας και της εξυπηρέτησης που πρέπει να παρέχουν οι αρμόδιες κυβερνητικές υπηρεσίες. Πράγματι, οι θέσεις εργασίας στις τοπικές αρχές αναμένεται να είναι ιδιαίτερα ανοικτές στις γυναίκες, γιατί στις θέσεις αυτές οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζουν την κινητικότητα και τους οικονομικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζουν διεκδικώντας μια θέση στο δημόσιο. Μια σύγκριση πάντως των διαθέσιμων στατιστικών που αφορούν την απασχόληση των γυναικών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, δείχνει ότι αυτό δεν ισχύει πάντα: μερικές φορές υπάρχουν περισσότερες γυναίκες στην εθνική απ' ό,τι στην τοπική πολιτική σκηνή. Αυτό μας επισημαίνει τη σημασία της αντίστασης κατά των γυναικών από τα παραδοσιακά πατριαρχικά συστήματα σε τοπικό επίπεδο, καθώς επίσης και τη σημασία των ευαίσθητων στις διακρίσεις λόγω φύλου θεσμικών χειρισμών για βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών στα τοπικά όργανα και τις υπηρεσίες.

Έχουν δοκιμαστεί διάφορα θετικά μέτρα. Μεταξύ αυτών είναι η κράτηση ενός ποσοστού εδρών στα τοπικά συμβούλια για τις γυναίκες, όπως συμβαίνει στην Ινδία, και η δημιουργία ειδικών εκλογικών θαλάμων για γυναίκες, όπως στην Ουγκάντα. Οι γυναίκες πάντως αντιμετωπίζουν την αντίσταση των εδραιωμένων ανδρικών ιεραρχιών που είναι συνηθισμένες να ελέγχουν, και ως εκ τούτου την πιθανότητα η αποκέντρωση να ενισχύσει την ανδρική κυριαρχία πάνω στις τοπικές δομές δύναμης, και την επιρροή της στους τοπικούς θεσμούς που είναι αρμόδιοι για τις σχέσεις μέσα στο γάμο, την επίλυση διαφορών, και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Όπως συμβαίνει και με τις γυναίκες στην εθνική πολιτική σκηνή, η κατάσταση μπορεί να αλλάξει με τον καιρό. Αν και οι εμπειρίες είναι ανάμεικτες, υπάρχουν σημάδια ότι οι γυναίκες στις τοπικές κυβερνήσεις ασκούν αισθητή επίδραση στον τρόπο κατανομής των δαπανών και στην εδραίωση της κοινωνικής αποδοχής της πολιτικής εξουσίας των γυναικών.

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις προσφέρουν εκπαίδευση στην ανάπτυξη ικανοτήτων και στην αυτοπεποίθηση των γυναικών για την ίδια τη φωνή τους.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι δαπάνες έχουν στραφεί προς υπηρεσίες που προτιμούν γυναίκες, όπως η παροχή νερού και η δημόσια υγεία. Οι τοπικές κυβερνήσεις παραμένουν ένας βασικός χώρος που πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα κατά στην επόμενη δεκαετία, καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες διεκδικούν να ικανοποιήσουν τις αρχηγικές τους φιλοδοξίες και προκαλούν τα πατριαρχικά συστήματα σε αυτό το επίπεδο.

ΜΕΡΟΣ 4: ΦΥΛΟ, ΕΝΟΠΛΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

Οι επιπτώσεις των συγκρούσεων στις γυναίκες

Δέκα χρόνια μετά από το Συνέδριο του Πεκίνου, ο κόσμος υποφέρει ακόμα από μια επιδημία ένοπλης βίας, με 19 μεγάλες συγκρούσεις και πολλές μικρότερες διαμάχες να συνεχίζονται σε διάφορα μέρη του κόσμου. Αν και ο αριθμός των σημαντικών συγκρούσεων εμφανίζεται μειούμενος, οι εισβολές στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, οι συνεχιζόμενοι πόλεμοι στο Σουδάν, το Κασμίρ και τη Δημοκρατία του Κονγκό, καθώς και η αποτυχία να σταματήσουν οι διαμάχες στη Μέση Ανατολή, την Κολομβία, την Δημοκρατία της Τσετσενίας και τη Σρι Λάνκα, παρουσιάζουν μια εικόνα βίας και αβεβαιότητας που επηρεάζει εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως. Οι περισσότεροι από τους πολέμους αυτούς είναι εμφύλιοι, και οι συγκρούσεις δεν περιορίζονται στα πεδία των μαχών και τα «πολεμικά μέτωπα» αλλά πλήττει ολόκληρους πληθυσμούς. Οι γυναίκες εγκλωβίζονται σε διάφορους ρόλους, περιλαμβανομένου σε κάποιο βαθμό του ρόλου του πολεμιστή. Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι μπορούν να αποτελέσουν άμεσο στόχο επιθέσεων. Και πρέπει επί πλέον να παίζουν και το ρόλο αυτού που έχει την ευθύνη για τη φροντίδα και τον εφοδιασμό της οικογέ-

νειάς τους σε ένα περιβάλλον όπου η οικονομική ζωή, τα δημόσια συστήματα προστασίας και το κράτος δικαίου έχουν καταρρεύσει. Σε κίνδυνο στους σύγχρονους πολέμους δεν βρίσκονται μόνο κάποιες περιοχές, αλλά και εθνικά και θρησκευτικά σύνολα, ο έλεγχος των φυσικών πόρων και του προσοδοφόρου και μερικές φορές παράνομου εμπορίου, όπως το εμπόριο ναρκωτικών και όπλων.

Οι εντάσεις έχουν επιδεινωθεί από οικονομικές κρίσεις που πάντα συνοδεύονται από κοινωνική δυσφορία, και την αδυναμία των κρατικών οργάνων μπροστά στη φτώχεια και το λαϊκό αναβρασμό. Σε έναν κόσμο στον οποίο η ισορροπία δυνάμεων έχει ανατραπεί, και όπου πολλοί άνθρωποι αισθάνονται οικονομικά ή πολιτικά τρωτοί, οι δεσμοί κοινής ταυτότητας (βασισμένης στη θρησκεία ή το έθνος) συχνά παρέχουν μια ισχυρή κινητήρια δύναμη.

Κατά το πρόσφατο παρελθόν, η παρουσία των γυναικών στον πόλεμο ήταν αξιοσημείωτη σε ορισμένες περιπτώσεις. Ο πόλεμος στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η γενοκτονία στη Ρουάντα έφεραν στην προσοχή του κόσμου τη χρήση της σεξουαλικής επίθεσης ως ένα συστηματικό μέσο τρομοκρατίας των πληθυσμών, και από τότε ο βιασμός αναγνωρίζεται πολεμικό όπλο. Έτσι η όλη γκάμα των συνεπειών των συγκρούσεων που υφίστανται προσωπικά οι γυναίκες έχουν γίνει περισσότερο κατανοητές, και έχουν θεσπιστεί κάποιοι μηχανισμοί αντίδρασης, ακόμη και όταν η επίδραση πάνω στους κοινωνικά δομημένους ρόλους των γυναικών ως νοσοκόμων και προμηθευτών της οικογένειας είναι σε μικρότερη εκτίμηση.

Οι γυναίκες έχουν κερδίσει επίσης μεγαλύτερη αξιοπιστία όταν αναλαμβάνουν ρόλους ειρηνοποιού και διαμεσολαβητή για τον τερματισμό συγκρούσεων. Σε κάποιες περιπτώσεις έχουν βοηθήσει στη μείωση ή ακόμα και στον τερματισμό των εχθροπραξιών. Οι σωτήριοι ρόλοι τους στην περίθαλψη και την εύρεση καταφυγίου, και η συμπεριφορά τους στα ανθρωπιστικά προγράμματα ανακούφισης με ιδιαίτερο προσωπικό κίνδυνο, έχουν αναγνωριστεί λιγότερο, αλλά αρχίζουν να απαιτούν, και να κερδίζουν, θέση στο τραπέζι της ειρήνης και στη διαπραγμάτευση μιας ειρήνης ευαισθητοποιημένης στο θέμα της ισότητας των φύλων.

Αν και η ένοπλη βία θεωρείται συνήθως ως ανδρικό οχυρό, οι γυναίκες έχουν από καιρού αναλάβει ενεργούς στρατιωτικούς ρόλους στους πολέμους και τις επαναστάσεις. Για μερικές γυναίκες πολεμιστές, η συμμετοχή στο στρατό οφείλεται στην εμπειρία τους ως θύματα, άλλες εξαναγκάζονται να φέρουν όπλα ή να εργάζονται για τους στρατιωτικούς διοικητές. Ακόμα, πολλές γυναίκες εμπνέονται λόγω ταύτισης με τους σκοπούς για τους οποίους γίνεται ο πόλεμος από φυλετικές ή εθνικές ομάδες. Η συμμετοχή τους δεν περιορίζεται σε επαναστατικές και ριζοσπαστικές αιτίες πολέμου. Πολλά σοβινιστικά ή εθνικιστικά κινήματα περιλαμβάνουν γυναίκες μεταξύ των φανατικών υποστηρικτών τους. Η δράση των γυναικών σε καταστάσεις συγκρούσεων μπορεί να αναπτυχθεί σε ποικίλες πολιτικές συνθήκες -δημοκρατικές, επαναστατικές, αυταρχικές- και σε ισχυρά ή σε αδύνατα κράτη.

Μετά τη σύγκρουση: Γυναίκες, οικοδόμηση της ειρήνης και ανάπτυξη

Στο πλαίσιο των σημερινών πολέμων, όπου μια συμφωνία ειρήνης σπάνια σημαίνει το τέλος της φυσικής αβεβαιότητας, το περιβάλλον μετά τον πόλεμο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αυτό στο οποίο η ζωή για τις γυναίκες επιστρέφει πάντα στους κανονικούς της ρυθμούς. Η αναταραχή του πολέμου, στην οποία οι κοινωνίες και οι σχέσεις των φύλων έχουν αλλάξει και οι κανονικοί ρυθμοί της ζωής έχουν αναστατωθεί, ασκεί τη δική της επιρροή στις διαπροσωπικές σχέσεις και τις κοινωνικές τους προσδοκίες.

Οι γυναίκες βρίσκουν συνήθως τη συνεισφορά τους στις προσπάθειες του πολέμου και της ειρήνης να περιθωριοποιείται ή να αγνοείται, τόσο στους επίσημους όσο και στους ανεπίσημους απολογισμούς του πολέμου (όπως συνέβη στην Ευρώπη μετά από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο). Επιπλέον, φαίνεται να αγνοείται το γεγονός ότι οι αλλαγές στις σχέσεις των φύλων ήταν αναγκαίες προκειμένου οι γυναίκες να αναλάβουν τους ρόλους που ανέλαβαν τον καιρό του πολέμου. Η ιδεολογική ρητορική αφορά συχνά «την αποκατάσταση» ή «την επιστροφή» σε μια κατάσταση σχέσεων των φύλων που μοιάζει με εκείνη που υποτίθεται ότι ήταν συνδεδεμένη με την ειρήνη στο παρελθόν, ακόμα κι αν η προτεινόμενη «αποκατάσταση της ομαλότητας» μπορεί να υπονομεύσει περαιτέρω τα δικαιώματα των γυναικών. Η πρόκληση στις σχέσεις των φύλων που βιώθηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου φαίνεται να είναι πάρα πολύ μεγάλη για να την αποδεχτούν οι πατριαρχικές κοινωνίες τον καιρό της ειρήνης.

Υπάρχουν, εντούτοις, αρκετά ανοίγματα για θετική αλλαγή στις μεταπολεμικές συνθήκες. Μερικοί πόλεμοι τελειώνουν σε μια ατμό-

σφαιρα εμποτισμένη με την επιθυμία να χτιστεί ένας νέος τύπος κοινωνίας. Εκεί όπου δόθηκε μεγάλη σημασία στην κατάσταση των γυναικών κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, μπορεί να είναι δυνατό να υπάρξει μία ώθηση για νομικές ή πολιτικές αλλαγές έτσι ώστε να βελτιωθεί η κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους. Όπου υπάρχει διεθνής επιτήρηση της ειρήνης ή ανοικοδόμηση, μπορεί να υπάρξει εξωτερική πίεση για τις πολιτικές που υποστηρίζουν τις γυναίκες, και μπορεί να διατεθούν κεφάλαια απ' ευθείας στις γυναικείες οργανώσεις. Εντούτοις, οι γυναίκες πρέπει να είναι επιτήδειες και να λειτουργούν βάσει στρατηγικής στις πρωτοβουλίες που υιοθετούν. Τα όργανα που είναι υπεύθυνα για την επινόηση νέων κυβερνητικών θεσμών θα τείνουν να μη λαμβάνουν υπόψη τις αξιώσεις για ισότητα των φύλων εκτός αν αυτές προβάλλονται με τρόπο πιεστικό. Όπου αυτό δεν συμβαίνει, οι ευκαιρίες για πρόσβασή σε οικονομικούς πόρους μπορεί να χαθούν σκόπιμα, και να προκύψουν άλλες διακρίσεις. Σε μεταπολεμικές ενέργειες όπως η διευθέτηση εδαφικών διεκδικήσεων, οι γυναίκες μπορεί να χάσουν δικαιώματα που είχαν προηγουμένως. Η γρήγορη αναδημιουργία των υπηρεσιών, ειδικά της υγειονομικής περίθαλψης και της εκπαίδευσης, είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις γυναίκες.

Στις άμεσες μεταπολεμικές διευθετήσεις, τίθενται συχνά σε ισχύ ειδικά μέτρα για την παροχή υποστήριξης προς τους πρώην-πολεμιστές, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από τις διαδικασίες «της αποστράτευσης, της ανάπτυξης και της επανενοποίησης». Είναι επίσης κοινή πρακτική οι γυναίκες πρώην πολεμιστές (και τα παιδιά, ειδικά τα κορίτσια) να περιθωριοποιούνται, αν όχι να αγνοούνται εντελώς σε τέτοια προγράμματα, παρά τις επισημάνσεις που έχουν γίνει γι' αυτή την απαράδεκτη κατάσταση για σχεδόν μια δεκαετία.

Εντούτοις οι γυναίκες έχουν πραγματοποιήσει κάποιες προόδους, ακόμα και αν αυτές είναι λιγότερες από ότι θα επιθυμούσαν. Σε αναγνώριση του πόσο τρωτή ήταν η θέση των γυναικών σε όλα τα στάδια του πολέμου, το ψήφισμα ορόσημο 1325 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Η.Ε. το έτος 2000 παροτρύνει τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν την εκπροσώπηση των γυναικών σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων στους μηχανισμούς για την πρόληψη, τη διαχείριση και την επίλυση συγκρούσεων, προκειμένου να προωθηθούν οι απαραίτητες ενέργειες για την προστασία και την υποστήριξη των γυναικών. Αυτό είναι ένα χρήσιμο σημάδι ότι οι γυναίκες κερδίζουν έδαφος στις μεταπολεμικές δραστηριότητες. Μια ακόμη ένδειξη είναι οι πρώτες ποινικές διώξεις των δραστών πράξεων βίας κατά γυναικών στη διάρκεια του πολέμου από δικαστήρια που εξετάζουν πολεμικά εγκλήματα στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στη Ρουάντα. Στην περίπτωση της Ρουάντα, μια Επιτροπή Γυναικών για Δικαιοσύνη στα φύλα δημιουργήθηκε το 1997 μέσα στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, βοηθώντας έτσι να διασφαλιστεί ότι η προοπτική φύλου είναι κεντρικό θέμα για τη λειτουργία του δικαστηρίου.

Παρά την πρόοδο αυτή, η πλειοψηφία των σεξουαλικών εγκλημάτων κατά γυναικών κατά τη διάρκεια της εμπόλεμης περιόδου παραμένει ακόμη ατιμώρητη. Επιπλέον, οι διώξεις για εγκλήματα πολέμου τείνουν να αργούν βασανιστικά. Οι γυναίκες που επέζησαν από αυτές τις κακοποιήσεις είναι ακόμη στιγματισμένες σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες επιζήσαντες από καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επομένως δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι περισσότερες γυναίκες το βρίσκουν πολύ δύσκολο να προσφύγουν στη δικαιοσύνη και να δώσουν ενοχοποιητικά στοιχεία.

Οι διαδικασίες «αλήθειας και συμφιλίωσης» έχουν χρησιμοποιηθεί για να εξεταστούν οι περιπτώσεις των γυναικών και να κερδιθεί η συμμετοχή τους, ειδικά στη Ρουάντα όπου το παραδοσιακό σύστημα «Gacaca» αναβίωσε για το χειρισμών διαφορών μετά τη γενοκτονία. Εντούτοις, το ζήτημα της αμνηστίας και της αποκάλυψης της αλήθειας παραμένει αμφισβητούμενο. Όπου προσφέρεται αμνηστία σε αντάλλαγμα για την αποκάλυψη της αλήθειας, η αίσθηση στέρησης της δικαιοσύνης θα μπορούσε να προκαλέσει την περαιτέρω βία.

Οι πιο κοινές καταχρήσεις που δεν αναφέρθηκαν στις Επιτροπές Αλήθειας και Συμφιλίωσης είναι εκείνες που έγιναν εναντίον γυναικών, και πράγματι είναι εκείνες που διώχτηκαν λιγότερο. Αν και οι γυναίκες αποτελούν μερικές φορές την πλειοψηφία των μαρτύρων στα δικαστήρια που σχετίζονται με πράξεις βίας που διαπράχθηκαν εναντίον άλλων, μόνο ελάχιστες μιλούν ελεύθερα σχετικά με πράξεις σεξουαλικής βίας που έγιναν εναντίον των ίδιων, εκτός και αν υιοθετηθεί μια στρατηγική δέσμευσης των γυναικών και της ευρύτερης κοινότητας για δράση (όπως στην περίπτωση της Επιτροπής για την Αλήθεια και τη Συμφιλίωση στο Περού το 2001).

Το Ερευνητικό Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Κοινωνική Ανάπτυξη (UNRISD), είναι ένας αυτόνομος Οργανισμός που ασχολείται με διεπιστημονικές έρευνες για τις κοινωνικές διαστάσεις των σύγχρονων προβλημάτων που επηρεάζουν την ανάπτυξη. Οι εργασίες του καθοδηγούνται από την πεποίθηση ότι, για τη δημιουργία αποτελεσματικών πολιτικών ανάπτυξης, είναι αναγκαία η κατανόηση του κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου. Το Ινστιτούτο προσπαθεί να παρέχει στις κυβερνήσεις, στους αναπτυξιακούς οργανισμούς, στις οργανώσεις βάσης και στους μελετητές μια καλύτερη κατανόηση για το πώς οι πολιτικές ανάπτυξης και οι διαδικασίες της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής αλλαγής επηρεάζουν διάφορες κοινωνικές ομάδες. Λειτουργώντας μέσω ενός εκτενούς δικτύου εθνικών ερευνητικών κέντρων, το UNRISD έχει σκοπό να προάγει την πρωτότυπη έρευνα και να ενισχύσει την ερευνητική ικανότητα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στις περιοχές έρευνας σήμερα περιλαμβάνονται: Κοινωνία των πολιτών και Κοινωνικά Κινήματα - Δημοκρατία, Διακυβέρνηση και Ανθρώπινα Δικαιώματα - Ταυτότητες, Σύγκρουση και Συνοχή - Κοινωνική Πολιτική και Ανάπτυξη - Τεχνολογία, Επιχειρήσεις και Κοινωνία.